

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ
ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ
ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**«Соціально-економічний розвиток
Покуття в другій половині ХІХ –
на початку ХХ ст.»**

Студента 4 курсу, групи СОІ-41
напряму підготовки (спеціальності)
014 «Середня освіта (Історія)»

**Боданського Святослава
Миколайовича**

Керівник:

доктор історичних наук, професор
Райківський Ігор Ярославович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СТРУКТУРА ТА УМОВИ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ	11
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК РЕМІСНИЦТВА. ЗАРОДЖЕННЯ ФАБРИЧНО-ЗАВОДСЬКОЇ ПРОМИСЛОВСТІ.....	18
РОЗДІЛ 3. КАПІТАЛІСТИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА. ПОЧАТОК ТРУДОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ.....	30
РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ТРАНСПОРТУ І ТОРГІВЛІ. ЗРОСТАННЯ МІСТ ...	38
РОЗДІЛ 5. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ЗЗСО	47
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Актуальність теми дипломної роботи обумовлена, перш за все, значенням дослідження основних аспектів історичного краєзнавства, зокрема історії рідного Покуття. У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій і тотальної інформатизації суспільного простору важливим є відродження національної самосвідомості та глибоке дослідження історичного минулого краю. Покуття – історико-географічний регіон Галичини, що здавна був відомим як осередок економічного та культурного життя західноукраїнських земель. Аналіз порушеної проблеми дозволяє глибше зрозуміти організацію суспільних відносин на Покутті в кінці XIX – на початку XX ст., прослідкувати основні етапи його соціально-економічного розвитку, зробити висновки про місце і роль краю в загальноукраїнському контексті.

Інтерес до дослідження історії Покуття в зазначений хронологічний період в історичній науці був і раніше. Зокрема, певна увага приділялася етапам становлення капіталістичної економіки цього регіону під кутом зору історичного краєзнавства. Однак соціально-економічний розвиток краю в другій половині XIX – на початку XX ст. не ставав предметом окремого дослідження. Крім суто наукової, обрана тема має суспільну актуальність, підвищує інтерес у суспільстві до соціально-економічної проблематики як одного з факторів становлення модерної української нації.

Об’єктом дослідження є соціально-економічний розвиток Покуття як історико-географічного регіону в кінці XIX – на початку XX ст., методичні аспекти висвітлення теми в закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО).

Предмет дослідження – особливості суспільного життя в краї, розвиток промисловості та сільського господарства, транспорту й торгівлі, містобудування, методичні аспекти використання матеріалів дослідження в шкільній освіті.

Метою дослідження є спроба проаналізувати соціально-економічний розвиток Покуття у кінці XIX – на початку XX століття, з’ясувати можливості

для використання зібраного та опрацьованого матеріалу в шкільній освіті.

Завдання роботи обумовлені її метою, серед них варто виділити наступні:

- дослідити структуру та умови життя місцевого населення на Покутті в кінці XIX – на початку XX ст.;
- проаналізувати основні етапи зародження фабрично-заводської промисловості краю;
- вивчити основні аспекти ведення сільського господарства на Покутті та проаналізувати процес зародження трудової міграції в краї;
- означити процес розбудови транспортного сполучення, розвитку торгівлі та урбанізаційні процеси в місті;
- визначити методичні аспекти застосування досліджуваної теми на уроках історії в ЗЗСО.

Територіально-хронологічні межі дослідження – історико-географічний регіон Покуття в кінці XIX – на початку XX ст. У сучасному територіальному поділі України він охоплює такі землі: у своїй східній частині – території до межиріччя р. Прут і Черемош; північною межею, як правило, вважають р. Дністер; південна (південно-східна) межа – Чорногірський хребет або перехідна передгірська зона Карпат; західна частина – межиріччя Бистриці Надвірнянської і Бистриці Солотвинської, або взагалі не розглядається. До Покуття належать землі південно-східної Івано-Франківщини, зокрема сучасний Коломийський та Івано-Франківський райони за останнім адміністративно-територіальним поділом [32].

Стан наукової розробки теми. Серед історіографії, присвяченої дослідженню соціально-економічного становища Покуття в кінці XIX – на початку XX ст., варто виділити праці Віталія Виздрика [13], Василя Глаголюка [17;18], Романа Кирчіва [20], Іллі Паньківа [42] та ін. Дані праці при системному дослідженні дозволяють розкрити особливості стану економіки та суспільного життя в краї в означений період. Автори прослідковують етапи становлення різних сфер суспільного життя покутян, проводять їх порівняльний аналіз з іншими регіонами. У результаті такого аналізу виникає

жива та реальна історична картина тогочасного суспільства, що дозволяє зробити висновки про основні аспекти соціально-економічного життя на Покутті в другій половині XIX – на початку XX ст.

Зокрема, В. Виздрик [13] актуалізує питання, пов'язані з соціально-економічним життям і суспільно-політичними процесами в сільській місцевості Галичини. Книга містить аналіз соціальних, економічних і політичних трансформацій, що відбувалися в сільській місцевості. В. Глаголюк [17; 18] аналізує роль української преси як джерела інформації про суспільно-політичні процеси на Покутті в досліджуваний період. Автор торкається певних аспектів соціально-економічного розвитку краю.

Серед досліджень, які так чи інакше визначають різні аспекти українського національного руху на Покутті в означений період, варто згадати праці Андрія Королька (про громадсько-політичну діяльність Василя Стефаника на початку XX ст., про сокільський рух, діяльність українського товариства «Сокіл» на Покутті в порівнянні з Галицькою Гуцульщиною) [28; 29; 30; 31; 32], В. Виздрика (про соціально-економічне життя та суспільно-політичні процеси на селі) [13], Оксани Дрогобицької (про громадську діяльність греко-католицького сільського духовенства) [19], Осипа Кравченюка (про радикальний рух у Коломиї) [35].

Загалом у названих дослідженнях розглянуто особливості суспільного життя, проаналізовано роль громадських організацій у формуванні української національної самосвідомості. Р. Кирчів у праці «Покуття як історико-географічний район України» [20] розглядає історико-географічні аспекти Покуття, досліджує історію, географію та соціально-економічні особливості цього регіону. Автор аналізує взаємозв'язок розвитку суспільного життя на Покутті та діяльності в регіоні громадсько-політичних організацій. І. Паньків [42] прослідковує етнокультурні зв'язки національних громад покутських міст другої половини XIX – 30-х рр. XX ст., їх вплив на суспільно-політичне життя в краї.

Серед наукових досліджень, присвячених питанню становлення фабрично-заводської промисловості на Покутті, виокремлюємо наукові доробки Ростислава Барана [9;10;11], Ростислава Олійника [9;10], Наталії Кіщук [21;22], Христини Нагорняк [41], Олекси Пристая [43]. Дані праці присвячені вивченню трансформації фабрично-заводської промисловості на Покутті та розвитку основних видів ремісничої галузі.

Що ж до питання наслідків еволюції сільського господарства та зародження трудової міграції, найглибше та найповніше дану тему розкрито у працях Любові Галухи [14], Володимира Клапчука [23;24;25;26], Наталії Коваленко [27], Оміда Кхасраві [36] та ін. Ці статті в цілому присвячені дослідженню наслідків, які принесла капіталізація сільського господарства в соціально-економічне життя краю. Автори у своїх роботах аналізують основні вектори взаємодії автоматизації аграрного виробництва та початку трудової міграції, нові форми ведення агропромисловості, які були наслідком капіталізації економіки на Покутті в кінці XIX – на початку XX ст. Святослав Ластовецький у статті «Початковий період української еміграції до канадської провінції Квебек (1891–1905 рр.)» [37] досліджує передумови та особливості еміграції населення з території Західної України, підвладної Австро-Угорщині, зокрема з Покуття, до Канади.

При аналізі ролі транспорту та торгівлі в соціально-економічному розвитку Покуття та впливу цих процесів на урбанізацію міст варто звернути увагу на наукові доробки Ярослава Василюшина [12], Уляни Мовної [36]. У своїх роботах науковці аналізують вплив процесів капіталізації на оптимізацію транспортного сполучення, наслідком чого стало розширення торговельних зв'язків та розбудова найбільших міст Покуття.

Р. Баран та Катерина Каркадим у статті «Спадкоємність народних традицій в творчості народних майстрів Коломиї» [11] звернули увагу на питання впливу глобалізації на традиційну культуру і значення родинних цінностей у передачі соціокультурного досвіду між поколіннями. Названа

праця містить матеріали про вплив капіталістичної еволюції на творчість народних майстрів, ремісниче виробництво.

При вивченні проблеми висвітлення окремих аспектів досліджуваної теми на уроках історії варто звернути увагу на праці вчених, зокрема про використання нестандартних методів навчання. Серед таких досліджень варто виділити роботи Олени Барнінець [59; 60], Марії Копаниці [62], Василя Шако [67] та ін. У цих працях висвітлено ефективні шляхи подачі матеріалу вчителем та описано методи, за допомогою яких можна оптимізувати навчальний процес у шкільній освіті.

У пропонованій роботі використано науково-довідкову літературу. Особливо хотілося б виділити історико-етнографічний нарис «Покуття», головним редактором якого був А. Королько, що містить матеріали про історичний літопис краю «Під владою Австро-Угорської імперії (1772–1914)» [33]. Актуальним для досліджуваної теми є польськомовний путівник «Przewodnik po Polsce» [57], з якого почерпнуто інформацію про транспортне сполучення на Покутті в кінці XIX – на початку XX ст.

Отже, наявна історіографічна база дослідження є достатньо широкою і різноманітною, дає змогу дослідити соціально-економічне життя Покуття в кінці XIX – на початку XX ст. Водночас бракує досліджень, спеціально присвячених соціально-економічному розвитку краю в другій половині XIX – на початку XX ст.

Джерельна база дослідження. Серед використаних джерел, які так чи інакше розкривають зміст соціально-економічної сфери Покуття у другій половині XIX – на початку XX ст., варто виділити матеріали періодичних видань, опубліковані документи мемуарного характеру сучасників подій, хрестоматії.

У роботі використано періодичну пресу досліджуваного періоду, матеріали із львівських газет «Громадський голос» [4; 5], журналу «Зоря» [3]. Так, у статті «В Снятині» на сторінках періодичного видання «Свобода. Політичне, просвітне і господарське письмо для народу» [1] висвітлюються

події з суспільно-політичного і просвітницького розвитку міста досліджуваного періоду. Проведення культурних заходів, організованих місцевими громадськими об'єднаннями, мало безпосередній вплив на формування української національної свідомості, специфіку життя міських громад. Стаття «Повѣтѣе Сѣчѣе свято въ Снятинѣ» [3], опублікована в журналі «Зоря», дає змогу детальніше розглянути основні умови дотримання українських народних традицій на Покутті в означений період, зробити висновки щодо ролі громадських організацій у культурному і соціально-економічному житті населення краю.

Щодо опублікованих документів мемуарного характеру сучасників подій, то використано видання «Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле», що вийшло друком у Філадельфії (США) в 1988 р. [2]. За словами видавців, це «коломийський регіональний збірник», що містить спогади і свідчення сучасників подій, у т. ч. про особливості соціально-економічного життя покутян (статті Я. Зайшлого «Сільський господар і кооперативні установи в Коломійі», Д. Михайлюка «Спомин про Окружний союз кооператив в Коломійі» та ін.). У роботі використано деякі матеріали з хрестоматії, упорядкованої коломиєзнавцем Іваном Монолатієм «Хрестоматія з історії Коломійі» [69].

Серед **методів дослідження**, які застосовувалися при підготовці дипломної роботи, можна виділити наступні: аналітико-синтетичної обробки інформації (зокрема, використано при дослідженні особливостей та умов життя на Покутті в досліджуваний період), узагальнення (за допомогою цього методу розкрито основні умови процесу автоматизації ведення сільського господарства в краї), систематизації (даний метод дозволив визначити основні етапи становлення фабрично-заводської промисловості в покутському регіоні), порівняння (застосування даного методу дозволило зробити висновки щодо позитивних та негативних наслідків урбанізаційних процесів у кінці XIX – на початку XX ст.).

Наукова новизна полягає в систематизації джерельного та історіографічного матеріалу щодо визначення основних соціально-економічних чинників історії Покуття в австрійський період після ліквідації кріпацтва та становлення капіталізму, наслідків урбанізаційних процесів, автоматизації виробництва на розвиток краю в кінці XIX – на початку XX ст. Автор роботи розкрив можливості для використання матеріалів дослідження на уроках історії в ЗЗСО.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що його матеріали можуть бути використані в практичній роботі освітніх організацій для подання у вигляді лекцій, повідомлень, вебінарів і т. п. Насамперед, результати дослідження можна використати у шкільній освіті при вивченні історії України XIX – початку XX ст. в 9 класі, зокрема тем «Наш край в другій половині XIX ст.» та «Суспільно-політичний розвиток на західноукраїнських землях». Фактичний матеріал і висновки дослідження рекомендуються для застосування також у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації студентами спеціальностей 014.03 «Середня освіта (Історія)», 032 «Історія та археологія», вивчаючи такі дисципліни, як «Історія України XIX – початку XX століття», «Традиційна культура українців», «Народознавство» тощо.

Структура кваліфікаційної роботи складається із вступу, п'яти розділів, висновків та списку використаних джерел. У першому розділі проаналізовано структуру та соціальні умови життя на Покутті в кінці XIX – на початку XX ст. У другому розділі акцентовано увагу на процесах розвитку та оптимізації фабрично-заводської промисловості, аналізі основних галузей виробництва на Покутті. Третій розділ присвячений дослідженню трансформації основних процесів сільського господарства на капіталістичній основі, впливу розвитку товарно-грошових відносин на початок трудової еміграції. У четвертому розділі означено основні чинники, що сприяли розбудові транспортного сполучення в регіоні, досліджено етапи становлення торгівельних відносин, проаналізовано урбанізаційні процеси в найбільших містах Покуття. У

п'ятому розділі зосереджено увагу на інноваційних методах навчання історії у школі, проаналізовано джерельну базу, що так чи інакше розкриває основні аспекти досліджуваної теми.

РОЗДІЛ 1. СТРУКТУРА ТА УМОВИ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

На етнографічній карті України міцно закріпився порівняно невеликий за простором, але дуже своєрідний і цікавий край під назвою «Покуття». Покуття і покутяни – давні органічні складові України та українського народу. До складу Покуття входить територія південно-східної Івано-Франківської області, а саме Коломийський та Івано-Франківський райони. Звичайно, є перехідні межі, де зустрічаються покутські й гуцульські, покутські й бойківські села. За деякими оцінками експертів, на Покутті проживає понад 500 тисяч осіб, а площа – близько 3 тисяч квадратних кілометрів.

Покуття, як і вся Галичина, за першим поділом Польщі в 1772 р. потрапило під владу Габсбурзької монархії. Серед найбільших міст на Покутті були Коломия, яку називають столицею покутського краю, Тисмениця, Обертин, Тлумач, Городенка та ін. За офіційними даними, на кінець XVIII ст. місто Тисмениця вважалось найбільшим містом Покуття, в ній проживало 5064 особи і було 714 будинків. Наступним за розміром була Коломия, відповідно – 1871 мешканець та 653 будинки, місто Обертин – 1363 і 407, у Тлумачі – 1014 і 206 [33, с. 103].

У 1893 р. Іван Франко проникливо зауважив: «Хоч і як неоднакова була доля поодиноких частин Русі-України, то все-таки заселяючий її народ і досі проявляє дивну етнографічну одноцільність. Звичаї і вірування народні, казки і оповідання, пісні і обряди, одіж і помешкання, а врешті мова – при всій різнобарвності в подробицях, при всьому багатстві місцевих відмін і варіантів, – в основних обрисах такі однакові, що руснак з-над горішнього Сяну без труда порозуміється з українцем з-над Десни, Сули або від Харкова, признає його звичаї, його спосіб життя і думання, його «поведінку» за свої, за рідні, хоча не скаже сього про свого близенького сусіда – ясельського або тарнівського мазура» [6].

Зростання української національної самосвідомості та поширення національно-патріотичних рухів охопило не лише інтелігенцію, а й широкі верстви населення. Переломною подією в національному русі стала

революційна «весна народів» 1848–1849 рр., коли виникла перша українська політична організація – Головна руська рада, відбувся прорив в культурно-просвітницькому житті галицьких русинів-українців, одним із центрів якого стало Покуття. Зокрема, Коломия – центр національного театру, в 1848 р. тут відбулася прем'єра першої вистави українською мовою («Енеїда» І. Котляревського в переробці місцевого священика І. Озаркевича на покутський лад).

Після деякої перерви, спричиненої поразкою «весни народів», національний рух активізувався з 1860-х рр. Особливе значення і вплив на національне самоусвідомлення мала діяльність молодшої інтелігенції так званого народницького напрямку, особливо товариства «Просвіта» у Львові 1868 р. – авторитетної громадської організації, місією якої було поширення української мови, освіти і культури серед народу. Читальні «Просвіти» невдовзі поширилися на провінцію, в тому числі на Покуття. В осередках «Просвіти» регулярно відбувалися читання української літератури й, особливо, творів Т. Шевченка, соціально-економічних праць для ознайомлення селян з новими методами раціонального господарювання. Просвітницькі організації створювали не лише сільські хори, театральні гуртки і т. п., а й кооперативи для підвищення економічного рівня розвитку селянства тощо. Одним словом, «Просвіта» стала важливим фактором не тільки в освіті, але й в організації всього народу та в громадському житті [23].

Від заснування в 1868 р. і до початку Першої світової війни діяльність товариства «Просвіта» регулювалася статутами 1868, 1873, 1876, 1891 і 1906 рр. До 1876 р. «Просвіта» займалася не тільки виданням популярних книжок для народу, але й сприяла поширенню шкільних підручників у «руських» (українських) гімназіях. Статут 1876 р. відкрив шлях до членства в суспільстві не лише українській інтелігенції, а й селян. Основним завданням нового статуту 1891 р. «Просвіти» стали поширюватися серед усіх верств населення [36]. Отже, товариство «Просвіта» як символ українського національного руху в австрійській Галичині, зокрема на Покутті, дедалі більше

демократизувалося, але воно завжди було синонімом слів народна просвіта. Велику увагу «Просвіта» приділяла книговидавничій справі, що також відіграла важливу роль у становленні історико-культурного життя населення Покуття. У контексті розвитку друкованого слова Коломию варто вважати такою, що показувала приклад для багатьох інших міст України. Вона була знана в Європі як один з культурних центрів австрійської Галичини [15].

В останній третині XIX ст. український національний рух у Галичині, включаючи Покуття, був представлений народовською, проросійською, або москвофільською та радикально-соціалістичною течіями. Остання виникла у другій половині 1870-х рр. під ідейним впливом наддніпрянського політичного емігранта М. Драгоманова [34]. З утвердженням буржуазно-ринкових відносин після ліквідації кріпацтва в другій половині XIX – на початку XX ст. на Покутті, як і в інших регіонах Галичини, Буковини та Закарпаття, посилювався процес зубожіння та обезземелення українських селян. Значна частина з них намагається врятуватися за рахунок доходів і міграції за кордон. Жителі Покуття були одними з перших переселенців з України, які переселилися в канадські прерії для заснування ферм, будівництва церков, шкіл, організації громадського культурно-освітнього життя. Українська еміграція з Покуття має довгу і складну історію, пов'язану з політичними, соціальними та економічними обставинами [23].

Українське населення, що перебувало у складі Австро-Угорщини, знаходилося в тяжких економічних та соціальних умовах. Земельна реформа 1848 року, на яку покладалися великі надії, не змогла покращити ситуацію в регіоні. Незважаючи на її прогресивність, вона була вирішена на користь поміщиків, які, в свою чергу, як правило, не були українцями за національністю (етнічною приналежністю). Вищесказана реформа призвела до появи великої кількості робочої сили, що втративши можливість працювати на землі, намагалася переорієнтуватися в промисловість. Однак колоніальна, експлуататорська політика австрійської влади, що розглядала Галичину як сировинний придаток, стала причиною масової еміграції за кордон з кінця XIX

ст. у пошуках кращих економічних і соціальних можливостей [12]. Українська еміграція з Покуття в західний світ має довгу історію, буде предметом розгляду в окремому розділі.

Загальна малоосвіченість і надмірна довірливість галицьких селян нерідко призводили до негативних наслідків. Вони попадали під вплив фальшивих продавців землі чи торговців неіснуючими облігаціями, міняли свої заощадження за безцінь або, не знаючи англійської мови, підписувалися під кабальними договорами. Нестерпними були й умови перевезення галицького селянства з європейських портів до Канади і США. Здійснювалося воно, як правило, старими торговими суднами і тривало близько місяця. До сьогодні немає жодної статистики, скільки українців за таких умов загинуло в дорозі [40]. Незважаючи на всі складнощі переїзду та облаштування на новому місці, українці вміло прилаштовувались до нових обставин, вчилися господарювати згідно з потребами іншої країни, вчили англійську мову. Зокрема, за розпорядженням канадського уряду, було розроблено спеціальні програми для навчання емігрантів, що, у свою чергу, сприяло піднесенню рівня виробничої культури в їх середовищі [58].

Проте навіть в умовах масової міграції та загальної нестабільності в регіоні українські культурні та суспільно-політичні рухи неухильно зростали і зміцнювалися, дедалі виразнішою та насиченішою ставала свідомо національно-патріотична складова. Особливо молодіжні організації рухались в національно-політичному напрямку, що було загальною тенденцією як усієї Галичини, так і Покуття. Зокрема, на Покутті діяла густа мережа суспільних осередків «Сокола», які мали багато елементів військової організації відповідно до своїх пожежно-гімнастичних (руханкових) функцій. Товариство «Січ» мала воєнізований характер, причому перша організація січовиків у Галичині виникла зусиллями К. Трильовського в 1900 р. в селі Завалля (тепер – Коломийського району), в покутському регіоні. Ці організації пов'язують основні принципи своєї організації з історичними традиціями Запорізької Січі, а у своїй діяльності головну увагу приділяли національно-патріотичному

вихованню та фізичній підготовці молоді до боротьби за незалежну Україну [29, с. 78].

Цікавими будуть статистичні дані. До 1911 р. кількість пожежно-гімнастичних осередків покутського товариства «Сокіл-Батько» значно зросла лише в Товмацькому повіті – 21 осередок, натомість у Городенківському – чотири, Коломийському – два, Снятинському – один. Не набагато краще з кількістю осередків було в сусідніх повітах: Надвірнянський і Печеніжинський мали по одному товариству, Косівський не мав взагалі, у Станіславівському повіті зафіксовано 14 одиниць «Сокола». Львівський (47), Стрийський (34), Рогатинський (34) і Рудківський (30) повіти Східної Галичини мали дуже розгалужену мережу товариств. Нечисленність пожежно-гімнастичних товариств на Покутті пов'язана з діяльністю в регіоні ще одного українського пожежно-гімнастичного товариства «Січ», очолюваного Кирилом Трильовським. Станом на 1912 рік у Коломийському повіті діяло 51 пожежно-гімнастичне товариство «Січ», Городенківському – 33, Снятинському – 53, Товмацькому – 38 [31, с. 28].

Товариство «Сокіл» отримало широку популярність серед української молоді на Покутті. Воно пропагувало різноманітні фізичні та спортивні заняття, такі як гімнастика, атлетика, туризм, стрільба та інші види спорту. Крім того, «Сокіл» організовував літературні, музичні та художні заходи, які сприяли розвитку культури та української національної самосвідомості. Членство в «Соколі» вимагало від молоді активної участі в різноманітних заходах та захисту національних інтересів. Організація також сприяла розвитку освіти, громадського життя та духовного розвитку молоді на Покутті. Не менш важливим у формуванні громадсько-культурної свідомості українців на Покутті була і діяльність товариства «Січ» та її основних представників, про що мова йшла вище.

Хотілося б згадати історичних персоналій, що відіграли ключову роль у становленні громадсько-політичних рухів на Покутті. Однією з таких постатей був Василь Стефаник – відомий український письменник і громадський діяч.

Він народився 27 травня 1871 р. в покутському селі Русів (тепер – Івано-Франківська область). Покуття відіграло важливу роль у формуванні національної самосвідомості В. Стефаника та його громадської діяльності. На тлі великого етнічного розмаїття і полікультурності регіону він активно працював над зміцненням українського самосвідомого громадянства і виступав за національні права русинів-українців. У своїх творах В. Стефаник часто описував життя і побут покутян, їхні звичаї, традиції та проблеми. Він звертав увагу на соціальні питання, етнічні взаємини та умови життя українського селянства.

У другій половині XIX – на початку XX ст. Покуття було переважно сільським регіоном, де переважало сільське господарство. Головними видами сільськогосподарської діяльності були землеробство, скотарство і садівництво. Велика частина населення залежала для свого проживання від сільського господарства. Якщо говорити за культурну спадщину населення Покуття, то тут проживали русини-українці, поляки, євреї та інші етнічні групи, що вплинуло на формування різноманітних культурних традицій, звичаїв, мов та релігійних вірувань. Водночас на Покутті було значне релігійне розмаїття: римо-католицизм (головним чином, серед поляків), проживала значна кількість греко-католиків та юдеїв (євреїв). Релігія значним чином впливала на культурні та соціальні аспекти життя населення. Щодо соціально-економічних умов, то стандарти життя на Покутті були переважно низькими. Більшість населення займалася сільським господарством і ремеслами, але доходи були скромними.

Таким чином, структура населення краю була багатоетнічною, поряд русинами-українцями, що переважали в сільській місцевості, проживали поляки, євреї, німці та ін., причому переважно в містах. Незважаючи на утиски з боку австрійської влади, культурні, політичні та соціальні умови життя русинів-українців продовжували покращуватися. У регіоні з середини XIX ст. розгорнули діяльність організації – громадсько-політичні, культурні та ін., що

пропагували формування української національної свідомості та захист політичних інтересів українського народу.

РОЗДІЛ 2. ЗАРОДЖЕННЯ ФАБРИЧНО-ЗАВОДСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Територія Українських Карпат, розташована на південний схід від річки Лімниці та до кордону з Румунією, етнографічно відноситься до Гуцульщини. З фронтальної, північно-східної сторони, там, де до гір тулиться різко розчленоване височинне передгір'я, Гуцульщина межує з Покуттям, найбільшим населеним пунктом якого є Коломия. Природа щедро обдарувала цей клапчик землі багатими підземними скарбами. Упродовж віків підземні комори час від часу відчиняли свої двері, віддаючи потроху свої запаси людям, які з незапам'ятних днів заселяли цей край. На кожен такий проміжок часу Покуття ставало відомим не тільки в Європі, але й у світі [48].

У досліджуваний період на території Колимиї продовжувала діяти низка ремісничих виробництв. У 1870-х рр. ремісничі професії представляли 53 шевці, 39 кравців, 27 столярів, 28 різників, 22 ковалі, 18 пекарів, 13 колодіїв, 11 бляхарів, 10 бондарів, 10 мулярів, 9 кушнірів, 7 грабарів, 6 сідлярів, 6 склярів, 5 ткачів, 5 годинникарів, 4 токарі, 4 ножники, 4 фарбарі, 4 слюсарі, 4 капелюшники, 3 ситники, 3 котлярі, 3 золотники, 3 палітурники, 3 модельєри, 2 ліхтарники, 2 каменярі, 1 фотограф, 1 перукар, 1 олійник. Усього кустарних ремісників налічувалось 355 чоловік [33, с.104, 105].

Принцип організації праці ремісників на Покутті в XIX ст. зберігав попередній характер, у містах зросла кількість цехів. У Снятині на середину XIX ст. існувало 3–5 шевських майстерень, у кожній з яких працювало 30–40 ремісників. У цей же час Тисмениця стає важливим центром виробництва хутра. Тут масштабності виробництва сприяє велика кількість цехів [8]. Значний вплив на місцеве господарство та економіку Покуття в XIX ст. мала шкіряна промисловість. Ремесло обробки шкіри було одним з основних занять місцевого населення. У краї існували ремісничі майстерні, де виготовляли шкіряні вироби різного виду, такі як взуття, рукавиці, ремені та інші предмети. Майстри шкіряної справи володіли високим рівнем майстерності та використовували традиційні технології для обробки шкіри.

Поява шкіряних заводів на досліджуваній території була зумовлена розвитком скотарства, що сприяло збільшенню запасів шкіряної сировини. По всій Галичині нараховується 12 шкіряних заводів, з них сім – на Прикарпатті. За статистичними даними, в 1922 р. тут було вироблено 1 542 600 кілограмів волової шкіри, 25 535 штук кінської шкури, 123 701 штуку телячої шкіри. У Снятині був шкіряний завод, де перероблялася виключно місцева сировина. Тут виробляли підошви для взуття, ремені для млинів, шкіру для ременів, парусину для чобіт, овчину для кожухів. Снятинські гарбарні заводи не виробляли дорогих сортів шкіри. Польський дослідник Ксаверій Мрочко вказував на наявність у Снятині двох мародерів [20].

Покутські шкіряні вироби славилися своєю якістю та міцністю. Вони були добре відомі й популярні серед місцевого населення, знаходили свого споживача на території Галичини та поза її межами. Шкіряна промисловість на Покутті сприяла розвитку місцевої економіки та створенню робочих місць для жителів регіону. Вона була важливим джерелом доходу для багатьох родин, а також сприяла підтримці традиційного ремісництва та культурного спадкування.

Засоби та інструменти, що використовувалися в шкіряній промисловості, включали різноманітні ножі, шаблі та інші ріжучі інструменти для обробки шкіри. Також ремісники користувалися різними видами фарб та засобів для обробки шкіри, щоб дати виробам бажаний колір і текстуру. В австрійський період переробка хутра на Покутті досягла свого найбільшого розвитку і функції двома шляхами: у містах вона дедалі більше, особливо із середини XIX ст. набувала промислового характеру, а на селі існувала як ремесло. Ремісників, які займаються шкіряними промислами на Покутті, можна було поділити на три категорії:

- ремісники, які виготовляли шкіряні вироби і водночас займалися сільським господарством;
- ремісники, що працювали виключно в шкіряній промисловості, були членами цехів або інших форм об'єднання;

– ремісники, в яких не було постійного місця роботи, тому для отримання замовлень та виготовлення шкіряних виробів вони виїжджали в інші населені пункти [21].

У 20-і рр. XIX ст. в Тисмениці діяли три невеликі цехи з вичинки шкір цінних хутрових звірів та пошиття з них виробів. Але конкуренція призвела до банкрутства цехів у 1830 р., які перейшли в тимчасове державне управління. Управителем влада призначила станиславівського купця «середньої руки» Л. Левенталя, який не тільки відродив діяльність цехів, але через чотири роки перетворив їх у хутрову фабрику. 1835 р. фабрика вийшла на заплановану виробничу потужність і виготовляла вироби з хутра різних асортиментів [40].

У 1891 р. тисменицькі кушніри, серед яких переважали євреї та поляки, створили акціонерне товариство «Товариство кушнірів та білошкірників». Того ж року за власні кошти було розпочато будівництво нових приміщень кушнірської фабрики. Про високу марку тисменицьких кушнірів на європейському ринку свідчить той факт, що їхні вироби неодноразово експонувалися на міжнародних виставках у Лондоні, Відні, Дрездені, Лейпцігу, Берліні та інших містах Європи, де здобували престижні нагороди [41]. Загалом шкіряна промисловість на Покутті в «довгому» XIX столітті відігравала важливу роль у місцевому господарстві, створюючи робочі місця та сприяючи розвитку ремісничих традицій.

Взуттєва справа була чоловічим привілеєм у XIX ст. і досі залишається поширеною професією в галузі навчання. Так, у селах Микулинцях Снятинського повіту і Топорівцях на сусідній Буковині займалися шевством Степан Волошин та Іван Боднарук, а в Снятині працювали як ремісники Антось Шавуляк, Іван Лаврентович, Микола Кішкан та ін. На Коломийщині відомими шевцями були Яким Семенчук із с. Загайпіль та М. Моринюк (завідувач шевської майстерні в с. Мишин). На покутський базар приїжджали шевці з навколишніх сіл і привозили стільки чобіт, що майже третину неможливо було продати. Ця конкуренція призводила до зниження цін, але на виставці, як правило, були дилери взуття (дилер – фізична або юридична

особа, що здійснювала перепродаж товарів, а також цінних паперів і валют, у радянські часи їх та називали спекулянтами). Насичення ринку призвело до появи нового класу шевців – «полотайки», які ходили від дверей до дверей у пошуках замовлень. Прибутки приносило шевство там, де ним займалися одночасно із грабарством шкур, куплених із перших рук [19].

У другій половині XIX – на початку XX ст. для покращення освітнього рівня селян у справах ремісництва та набуття практичних навиків роботи на Гуцульщині були організовані підготовчі курси, створювалися ремісничі цехи тощо. Ще у 1882 р. у Косові функціонувала ткацька школа, де працював один вчитель, було 19 верстатів та навчалось 37 учнів (17 із них закінчили навчання). У Коломійі в 1903 р. засновано шевську школу, де навчався 31 учень та працювало троє вчителів [22]. У XIX – на початку XX ст. Коломия була важливим центром ткацтва. Традиції ткацтва в цьому регіоні сягали ще давніх часів, і в XIX столітті виробництво текстилю продовжувало розвиватися і ставало все більш промисловим. У цей період на Коломийщині було багато ремісників, які займалися виробництвом різних текстильних виробів. Основною сировиною для ткацтва була вовна, а також льон і конопля. Майстри вручну ткали різноманітні тканини, такі як шерсть, льон, ситцеві тканини, полотна для вишивки та ін. [40].

На підтримку народного ткацтва в Коломійі наприкінці XIX ст. засновується об'єднання кустарних промислів, що сприяло вже в 1902 р. виготовленню тканин та килимових виробів, а в міжвоєнний період у Коломійі налічувалося понад десяток приватних ткацьких і килимарських майстерень [51]. З розвитком промисловості в XIX ст. у Коломійі з'явилися промислові підприємства, де вироблялися тканини на фабричних ткацьких верстатах. Це дало змогу збільшити обсяги виробництва та покращити якість продукції. Ткацтво стало важливою галуззю економіки Коломийського регіону. Вироблені тканини знаходили попит як на внутрішньому ринку, так і на зовнішніх ринках. Вони експортувалися в інші регіони Галичини та навіть за її межі.

Ткацтво в Коломиї у XIX столітті сприяло розвитку міського господарства, збільшенню зайнятості та підвищенню життєвого рівня мешканців. Воно стало одним із визначальних факторів формування економічного образу міста, як і всього Покуття, та його промислового потенціалу.

У досліджуваній період були на Покутті й лимарі. Лимарі (їх часто називають вершники, сідлярі, сідельники) займалися виготовленням упряжі, сідел і ременів різного призначення. Так, у Снятині був відомий лимар Митрович, який виготовляв поводи, пояси, стремена, поводи, нашійники, упряжі та вуздечки. Єврей Лінднер відкрив у цьому ж місті поясну майстерню. Були в селі майстри-лимарі, які з сириці виготовляли для місцевого населення упряж, вуздечки та батоги, найкращі вироби лимаря купували на ярмарках [24].

Зі всіх видів народної обробки та переробки шкіри найбільше серед жителів Покуття була поширена виправа шкір з волосом, тобто кушнірство, що має застосування в кожушництві та шапкарстві. Виправа шкіри без волосу, тобто чинбарство і лимарство використовувалося при виготовленні взуттєвих та лимарських виробів [40].

У XIX столітті на Покутті набуло поширення лимарство – виготовлення металевих виробів, особливо з цинкового листа, що стало значимою галуззю ремесла та мало значний вплив на місцеву економіку. Лимарство в регіоні розвивалося на основі давніх ремісницьких традицій. Майстри виготовляли різні металеві вироби, зокрема дахові покриття, водостічні системи, комини, жолоби, відливи, двері та інші предмети, що вимагали обробки металу. Зокрема, лимарство було широко поширеним у м. Коломия, що було одним з найбільших на Покутті. Тут діяли майстерні та майстерні цехи, де виготовляли металеві вироби для місцевих жителів та замовників із сусідніх населених пунктів. Лимарські вироби здебільшого виготовлялися на замовлення, враховуючи потреби клієнтів [50].

Лимарство мало важливе значення для місцевої економіки. Виготовлені вироби з цинкового листа використовувалися для будівництва і обслуговування житлових будинків, господарських споруд та інших об'єктів. Розвиток лимарства сприяв збільшенню зайнятості, залученню робочої сили та підвищенню рівня життя майстрів та ремісників.

В австрійський період на Покутті набуло розвитку гончарство, що залишалося важливою галуззю ремесла. Гончарство мало давні традиції в цьому регіоні й займало важливе місце в місцевій економіці та культурі. Гончарна традиція, закладена нашими предками, ніколи не переривалася. Це пов'язано з незмінним попитом на випалену кераміку та наявністю покладів високоякісної пластичної глини, які досить рівномірно розподілені на просторі на північ від Карпат, передгір'ях Покутських гір. Гончарство було важливою частиною селянського господарства, оскільки гончарні вироби використовувалися в повсякденному житті місцевих жителів. Вони були необхідні для зберігання та приготування їжі, зберігання рідини, а також використовувалися у сільському господарстві та інших галузях [10].

Якісні гончарні глини та давні гончарні традиції сприяли вдосконаленню технології виробництва та орнаментики виробів народних майстрів. Коломийські гончарі застосовували такі техніки підполив'яного розпису, як ріжкування без наступного розтягування та фляндрування, коли накладені на рідку обливку кольорові смуги розтягували, надаючи їм ускладненого, витонченого декоративного вигляду. Декор виробів складався зі стилізованих рослинно-геометричних мотивів, утворених крапками, колами, хвилястими лініями, меандрами на чіткому контрасті коричневої та зеленої полив на білому тлі або білої й зеленої – на коричневому. Такі орнаменти символізували стилізоване «дерево життя», сонячні та громові знаки, хрести, воду тощо [9].

Гончарство на Покутті також мало важливе культурне значення. Вироблені гончарні вироби використовувалися під час свят, весіль та інших урочистих подій. Вони часто були прикрашені символічними малюнками та

орнаментами, які відображали місцеві традиції та етнічну культуру. Прикладом спадкоємності народних традицій у творчості народних майстрів є спадщина відомої династії коломийських гончарів – родини Кахнікевичів-Никоровичів та родини майстрів різьблення з смт. Печеніжин Коломийського району – Семенюків. Гончарство на Коломийщині розвивалося з давніх-давен. Коломийські гончарі виготовляли домашній посуд, який у період середньовіччя й нового часу збували на торгах, ярмарках, розвозили територією Покуття, Поділля і Буковини [11].

Протягом XIX – початку XX ст. гончарство на Покутті продовжувало розвиватися, хоча з появою промислових технологій та масового виробництва фабричних посудин з інших матеріалів популярність ручних гончарних виробів поступово зменшувалась. Однак, традиції гончарства збереглися, і досі можна знайти майстерні та гончарні на Покутті, де виробляються унікальні глиняні вироби, підтримуючи цю давню майстерність та культурну спадщину.

Із середини XIX ст., з ліквідацією кріпацтва (1848 р.) розвитком промислового перевороту, що мав дві сторони – технічну (початок використання парових двигунів, удосконалених знарядь праці з механічними двигунами) та соціальну (вільнонаймана праця робітників, а не підневільна кріпацька), на Покутті почала активно розвиватися капіталістична промисловість. Значні зміни в економіці, особливо промисловості, що стала фабрично-заводською (з'явилися перші фабрики і заводи на зміну мануфактур, заснованих на ручній праці), стали можливими завдяки технологічному прогресу та індустріалізації.

У 1870-х рр. на Городенщині діяло два підприємства з випалювання вапна, три підприємства з виготовлення поташу та шість з виробництва мила [33, с. 106]. Водночас однією з ключових галузей промисловості в другій половині XIX – на початку XX ст. на Покутті стала деревообробна. Поступово розширювалося виробництво дерев'яних виробів, таких як меблі, будівельні матеріали, посуд, іграшки та інші товари. Майстри-деревообробники

працювали як на фабриках, так і власноруч у майстернях, тобто паралельно з фабрично-заводською промисловістю працювало і дрібне ремісниче виробництво. Зокрема, на Покутті в 1910 р. діяло 13 тартаків (1039 робітників) у Надвірнянському, два (85 робітників) – у Косівському, один – у Коломийському (19 робітників) та два (116 робітників) – у Тлумацькому повітах [50].

Значні зміни наступили і в долині верхнього Пруту, коли біля 1910 р. в с. Микуличині А. Копельман прилаштував паровий тартак випускати деревну «вовну» (стружку для упакування), а в м. Делятині збудований на Ліщині паровий тартак заряду лісів орендував мадярський підприємець з Будапешту З. Кляйн. Він переніс машинне відділення та розпилювальне відділення з державної землі при дорозі на орендовані селянський город та громадську толоку біля новозбудованої залізничної лінії Станиславів – Вороненка [28]. Щоправда, в цей період деревообробна промисловість на Покутті була переважно ручною. Майстри-деревообробники, які називалися різничарями, використовували традиційні методи обробки дерева. Основні види робіт включали різання, довблення, різьблення та складання дерев'яних виробів. Одним з основних продуктів деревообробної промисловості на Покутті були різноманітні дерев'яні вироби. Найпоширенішими з них були посуд (чашки, тарілки, миски), столові прилади, меблі (стілці, столи, ліжка) та інші побутові предмети. Також вироблялися різні вироби для сільського господарства, такі як дерев'яні сільськогосподарські інструменти і знаряддя [50].

У передмісті Коломиї в районі Нижнього Вербіжу з 1870 р. працювала фабрика сірників [33, с. 104]. У м. Товмачі (Тлумачі) було побудовано у 1838 р. цукровий завод, на якому була встановлена одна з перших парових машин у Галичині ще в 1843 р. Також у 1850 р. було створено акціонерне товариство цукровиків, яке дбало про реконструкцію підприємства. На заводі працювало до 800 робітників та щорічно перероблялось до 510 тис. центнерів цукру [33, с. 106].

Загалом у другій половині XIX ст. з'явилися перші парові та гідравлічні верстати, що значно полегшило процес обробки дерева та збільшило продуктивність праці. Це сприяло зростанню промислового виробництва на підприємствах у м. Тлумачі, Снятині та Коломійі, де масово виготовлялися дерев'яні вироби.

Харчова промисловість на Покутті була представлена, в першу чергу, борошномельними підприємствами, що функціонували майже в кожному місті, зокрема в Коломійі, Городенці, Снятині, Тлумачі, Заболотові та ін. Так, наприкінці XIX – на початку XX ст. у Коломійі діяло шість млинів, що були, як правило, оснащені паровими двигунами. Серед підприємств харчової промисловості можна виділити пивзаводи, спиртові й цукрові заводи, тютюнові фабрики. У 1860 році у Снятині розпочав роботу бровар. На Снятинщині в цей період з'явилося дві броварні: одна у селі Рожнів (на той час належало до Снятинського повіту) й одна у Снятині, на Балках. Чеські родини, які володіли пивоварнею, принесли свою пивоварну традицію на Снятинщину.

У 1868 р. було засновано Снятинський пивоварний завод. Володів ним чех Йозеф Шержин. Навіть інженери пивоварні їздили на роботу з чеського Ольмуца [53]. Коломійська броварня була заснована у 1848 р. Вона швидко стала одним з провідних пивоварних підприємств Галичини. Броварня виробляла різні сорти пива, включаючи світле, темне та пшеничне пиво. Протягом XIX століття Коломійська броварня була відома своїм високим за якістю пивом та активно постачала його на місцевий ринок. Городенківська броварня була заснована у 1826 р. і була однією з найстаріших броварень у Галичині. Вона славилася своїми традиційними методами виробництва пива, використовуючи натуральні інгредієнти та стародавні рецепти. Вона також виробляла різні сорти пива, задовольняючи попит місцевих споживачів. Невеликий пивзавод діяв в австрійський період у с. Королівці Коломійського повіту [33, с. 104].

Також є свідчення про гуральні та винокурні – підприємства, що переробляли патоку, крохмаль, спирт. Кілька історичних джерел стверджують про існування наприкінці XIX ст. гуралень у с. Стецеві та Малі Микулинці, які нині входять до складу с. Потічок (тепер – Коломийського району). Можливо, вони були знищені під час Першої світової війни і більше не відновлювалися. Найкращим підприємством у цій галузі була гуральня, введена в експлуатацію ще з 1860-х рр. у селі Джурові. На відміну від інших гуралень, що виробляли горілку, джурівська продукувала ще й спирт-ректифікат. У той же час на Городенщині працювало 12 гуралень: Городенці, Чернелиці, Герасимові, Колінках, Вікні, Поточиськах, Стрільче, Раківці, Семаківцях, Воронові, Луці, Обертині [33, с.106].

Власниками гуралень були переважно поляки або спольщені українські поміщики-дідичі, які, маючи в руках значні земельні володіння, могли з хорошим прибутком здійснювати повний цикл виробництва: від вирощування до переробки сільськогосподарської продукції. Навіть за часів Австрійської імперії, а згодом (з 1867 р.) Австро-Угорщини на колишніх землях Речі Посполитої шляхта зберігала право пропінації («пити за здоров'я») – монопольне право землевласників виробляти та продавати алкоголь на своїх землях. Це право вони надавали єврейським чи вірменським купцям за великі гроші. І тільки в 1875 р. австрійський уряд викупив право пропінації у дворян і міст за 66 мільйонів золотих ринських [53].

На Покутті в пореформений період набуло поширення тютюнове виробництво. Великим промисловим підприємством Снятинщини була Заболотівська тютюнова фабрика, що була відкрита у 1872 р. Вона входила до п'яти цісарсько-королівських підприємств цієї галузі в Західній Україні. Це одне з найстаріших промислових підприємств регіону. І зараз його вільні приміщення є прекрасним зразком індустріальної архітектури XIX століття [53]. Тютюново-ферментаційна фабрика, в основному, базувалася на місцевій сировині, однак переробляла й привозний тютюн. Цей сектор був дуже

успішним завдяки офіційним монополіям на тютюн і тютюнові вироби, які існували в Австро-Угорщині.

Природно-кліматичні умови Снятинщини та прилеглих повітів виявилися ідеальними для вирощування багатьох сортів тютюну, а надлишок робочої сили та здоровий прибуток сприяли поширенню цієї культури серед фільварків та дрібних селянських господарств. Вирощували здебільшого сорт американського запашного безстебельного тютюну «Вірджинія» та сорт кудлатого міцного тютюну з листям на довгих черешках «Бакун». Сировина для фабрики надходила з різних місцевостей Покуття – Снятинщини, Коломийщини, Городенківщини, Тлумаччини. Ферментація тютюнової сировини здійснювалася на підприємстві за різними планами. Як і марочне вино, певні сорти тютюну роками витримувалися у спеціальних приміщеннях. Сирі інгредієнти об'єднували, подрібнювали та відправляли на тютюнові заводи для використання у створенні сигарет. Колись на Заболотівській тютюновій фабриці навіть була створена ферментаційна фабрика для виготовлення сигар, іноді відомих як «кубосигари» [53].

Таким чином, на Покутті в другій половині XIX – на початку XX ст. набуло розвитку промислове виробництво. Однак промисловість краю, як і всієї Галичини, мала значною мірою дрібний, кустарно-ремісничий характер. Повільний розвиток промисловості в краї можна було пояснити низкою причин: конкуренцією з боку високоіндустріальних центральних і західних провінцій імперії, негативним впливом великих землевласників, несприятливою політикою австрійського уряду, браком капіталів, які оберталися переважно у сфері торгівлі й лихварства. Однак після ліквідації кріпацтва (1848 р.) в умовах становлення капіталізму, буржуазно-ринкових відносин в останній третині XIX – на початку XX ст. визначилися основні напрямки розвитку фабрично-заводської промисловості Покуття – броварство, гуральництво, тютюнове виробництво та ін.

Фабрично-заводська промисловість на Покутті відіграла важливу роль у розвитку регіону, забезпечуючи економічне зростання, збільшення

продуктивності праці, розвиток міст та інфраструктури. Заснування фабрик і заводів призвело до зростання чисельності населення в ключових містах регіону, таких як Коломия, Тисмениця, Снятин, Тлумач, Городенка, Обертин, Заболотів та ін. Розширення промислових підприємств також вимагало покращення інфраструктури, зокрема будівництва доріг та залізничних ліній, про це мова пізніше.

РОЗДІЛ 3. КАПІТАЛІСТИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА. ПОЧАТОК ТРУДОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ

У другій половині XIX століття сільське господарство на Покутті пройшло значні зміни, пов'язані з розвитком технологій, змінами власності та соціально-економічними процесами. Впроваджувалися нові технології, такі як використання парових машин на вугіллі, удосконалених знарядь праці. Водночас збільшувалося використання хліборобських машин і техніки, що дозволяло збільшувати виробництво і підвищувати ефективність господарства. Після ліквідації кріпосного права земельні володіння на Покутті переживали зміни. Великі земельні власники купували землю в малих селян і формували великі господарства. Це сприяло появі потужних аграрних підприємств, які використовували нові технології і розвивали сучасні методи господарювання.

За часів Австро-Угорської імперії рільництво домінувало в галузі сільського господарства на Покутті. П'ять основних продуктів, важливих для життя і харчування покутян, – це були пшениця, жито, ячмінь, овес і картопля, що вирощувалися в краї [62]. У другій половині XIX ст. відбувся процес консолідації земельних володінь у краї. Великі землевласники купували землю в малих селян і створювали великі господарства. Це призвело до збільшення площі господарств і використання більш продуктивних методів обробітку землі.

Сільське господарство на Покутті в кінці XIX – на початку XX ст. було основною галуззю економіки та способом життя багатьох мешканців регіону. Основні риси сільського господарства на Покутті в цей період включають наступні:

1) культура ведення сільського господарства і виробництво: селяни вирощували різноманітні культури, такі як зернові (пшениця, ячмінь, жито), картопля, цукровий буряк, овочі, фрукти та інші. Залежно від рельєфу та ґрунтових умов, в сільському господарстві використовувалися різні системи обробітку землі, включаючи польову городню систему та трипільну систему;

2) розмір господарств: більшість господарств на Покутті були сімейними, землеробськими господарствами невеликого розміру. Фермери вирощували продукти для власного споживання та для продажу на місцевих ринках. Також існували більші селянські господарства, які використовували найману робочу силу;

3) розподіл землі: земля на Покутті була розподілена між селянським населенням у формі власності або оренди. Великі землеволодіння в краї не були поширеними, але деякі земельні власники могли мати певну кількість землі;

4) технології та устаткування: у сільському господарстві краю використовувалися традиційні методи обробітку землі, включаючи використання ручних сільськогосподарських інструментів. Проте з часом почали впроваджуватися деякі нові технології, такі як парові трактори та механізовані сільськогосподарські машини;

5) специфічність регіону: сільське господарство на Покутті мало свої особливості, пов'язані з місцевими ґрунтовими умовами, кліматом та культурними традиціями. Наприклад, гірські угіддя використовувалися для пасовищного скотарства, а низинні землі були придатними для рільництва.

У XIX столітті на Покутті спостерігалися зміни у вирощуванні сільськогосподарських культур. Традиційне вирощування жита та вівса поступово заміщувалося кукурудзою, картоплею та іншими культурами. Це відбувалося внаслідок збільшення попиту на нові продукти та зміни харчових звичок. У 1840–1850-х рр. на українських землях відзначено значну кількість поміщицьких господарств, які застосовували в аграрному виробництві техніку та удосконалені знаряддя праці. Деякі зрушення спостерігалися і в селянських господарствах, хоча особиста залежність більшості селян від поміщиків і тяжка феодална експлуатація гальмували застосування ними удосконалених сільськогосподарських знарядь і вирощування економічно вигідних культур. До удосконалення господарювання вдавалася здебільшого заможна верхівка

державних селян, колоністів, а також окремі поміщицькі селяни, що перебували на оброчній повинності [30].

Поштовхом для розвитку сільського господарства, городництва та садівництва в Галичині, зокрема на Покутті, було створення в 1899 р. товариства «Сільський господар», гуртки якого організовувалися у селах. Їх появу в краї необхідно також пов'язувати з сільськогосподарською школою в Миловані під Товмачем, заснованою в 1908 р., в якій був один із найкращих українських зразкових городів, де «розводили всі городні рослини» [63].

Товариство «Сільський господар», засноване в 1899 р., стало осередком агрономічної думки в австрійській Галичині, включаючи Покуття. Успішно поєднували практичну і наукову діяльність агрономи «Сільського господаря» Ю. Павликовський, А. Романенко, Є. Храпливий та ін. Аналіз їх теоретичної спадщини дає змогу стверджувати про значний внесок у формування агрономії як науки [51]. З метою раціоналізації селянських господарств «Сільський господар» підтримувало покутське духовенство. Для покращення матеріального становища селян окремі душпастирі навіть проводили парцеляцію панських маєтків [20].

Здавна однією з провідних галузей народного господарства вважалося тваринництво. Як і по всій Україні, на Покутті селяни утримували худобу: корів, овець, кіз, коней, волів та ін. Покуття перетинали шляхи, що з'єднували історико-етнографічний регіон з іншими частинами України та з країнами Європи й арабського Сходу. Етнограф Б. Гакет у 1793 р. писав, що понад Черемошем проходив тоді «головний шлях, яким купці переганяли худобу з Волині, Поділля, Південної України на Угорщину» [53]. Польський дослідник М. Горн наводив свідчення, що цим шляхом переганяли від 20 до 25 тисяч волів щорічно. Переважно цим займалися вірмени. Для випасання худоби в багатьох селах виділяли місце, яке називали «вигін» [64].

Скотарство на Покутті в XIX ст. було важливою галуззю сільського господарства. Покуття відоме своїми пасовищами і хорошими умовами для розведення худоби. У другій половині XIX – на початку XX ст. скотарство на

Покутті було основним заняттям багатьох селянських сімей. Вони займалися випасом худоби на просторах пасовиськах, що включали луки, галявини та гори. Головним видом худоби була велика рогата худоба, зокрема корови. Скотарство було важливим джерелом проживання для покутських селян. Вони використовували худобу як робочу силу, а також отримували прибуток від продажу молока, м'яса та інших тваринних продуктів. Із середини XIX століття розвиток торгівлі та залізниці сприяв зростанню попиту на м'ясо та молочні продукти, що позитивно впливало на селянське скотарство [54]. Однак, селянське скотарство на Покутті мало також свої проблеми. Недостатня інфраструктура, обмежені можливості зберігання та переробки продуктів, а також брак доступу до нових технологій обмежували потенціал розвитку цієї галузі.

Важливу роль у сільському господарстві та економіці регіону в досліджуваній період відігравало садівництво. Географічне розташування Покуття та його кліматичні умови створювали сприятливі передумови для розвитку плодово-ягідного садівництва. У селах та маєтках Покуття селяни та поміщики активно займалися вирощуванням фруктових та ягідних культур. Вони висаджували яблуні, груші, сливи, вишні, абрикоси, а також смородину, малину та інші ягоди. Сади створювалися як для власного споживання, так і для продажу фруктів та ягід. Незважаючи на те, що на Покутті пропагувалося садівництво, були певні несприятливі часи для його ведення. За австрійського панування плодових дерев коло хати висаджували небагато, бо за них треба було платити податок. «Яблунь майже не було. Біля кожної хати росли одна-дві дички груші на сушениці. Десь росло по одній вишні», – стверджує сучасний український етнограф Я. Тарас [63].

Садівництво на Покутті вимагало певних знань та вмінь у виборі сортів рослин, веденні догляду за ними та боротьбі з хворобами та шкідниками. Селяни та поміщики намагалися впроваджувати сучасні методи садівництва того часу, такі як обрізка дерев, догляд за ґрунтом, використання добрив. Вирощування фруктів та ягід мало не тільки економічне значення, але й

соціокультурне. Фрукти та ягоди використовувалися в харчуванні, консервувалися на зиму, а також використовувалися для приготування народних страв та напоїв. Деякі сорти фруктів та ягід також використовувалися для виготовлення спирту або лікарських настоянок.

На загальний розвиток сільського господарства, в тому числі на садівництво покутян, мала вплив національна кооперація під гаслом «Свій до свого по своє», що зароджувалася в кінці XIX – на початку XX ст., за словами сучасного дослідника В. Виздрика, «спряла підвищенню соціальної активності селян, стимулювала розвиток ринково-капіталістичних відносин, організовувала різні повітові рільничі курси ..., опікувалася впровадженням нових методів господарювання (підвищення родючості ґрунтів, застосування технічних досягнень, створення спеціалізованих господарств)» [13].

Несприятливі умови життя та ведення сільського господарства на Покутті на капіталістичній основі, аграрна перенаселеність краю стали поштовхом до початку масової трудової еміграції населення. Трудова міграція в краї була досить поширеним явищем. Регіон відомий своїми природними ресурсами, такими як ліси, мінеральні джерела та сільськогосподарські землі, які забезпечували певні можливості для заробітку. Процес трудової еміграції відбувався з кількох причин.

1. Економічні фактори: Покуття було регіоном з певними економічними обмеженнями, зокрема можливостями зайнятості та низькими доходами. Селяни та ремісники, які не могли забезпечити собі належний рівень життя, шукали можливостей за кордоном. Часто це стосувалося нелегальних мігрантів, які вирушали на роботу до США, Канади, Бразилії та інших країн.

2. Соціальні та політичні обставини: велика частина українського населення Покуття стикалася із соціальними й політичними обмеженнями, такими як власність на землю, якої часто бракувало, національна дискримінація в галузі освіти і культури, через перетворення Галичини в пореформений період практично в польську автономну провінцію

Габсбурзької монархії, та ін. Такі обставини приводили до того, що люди шукали кращих умов життя в інших країнах.

3. Пошуки нових можливостей: трудова еміграція з Покуття також була пов'язана в деяких випадках з пошуком нових можливостей і пригод. Багато молодих людей покидали рідний край, сподіваючись на краще майбутнє, нові перспективи та відкриття.

Масова трудова еміграція з Покуття на зламі XIX–XX ст. мала певні наслідки. З одного боку, вона сприяла економічному розвитку регіону через заробіток, який міг бути використаний для інвестицій у місцеву економіку. З іншого боку, це призводило до відсутності робочої сили, зменшення чисельності населення та втрати кваліфікованих працівників у регіоні.

Трудову міграцію на Покутті можна розглядати у двох аспектах: зовнішньому та внутрішньому. Робоча сила прибувала на Покуття з інших регіонів України або навіть із сусідніх країн. Як правило, це могли бути сезонні робітники, які приїжджали для збирання врожаю, робітники у лісовому господарстві, рудники або будівельні робітники. Вони шукали роботу та можливості заробітку на Покутті. Водночас у 90-х рр. XIX ст. почалася масова еміграція селян з Покуття в Європу та за океан – в США, Канаду, Бразилію, Аргентину та ін. Деякі емігранти з Покуття обрали Європейські країни, такі як Німеччина, Франція та інші, як свою нову домівку. Це можна пояснити бажанням знайти роботу, освіту або політичну стабільність[48].

І. Франко розглядав міграцію українського населення Галичини, зокрема селянства, в контексті світового міграційного процесу. «Еміграція або взагалі міграція населення, переміщення більших або менших мас з місця на місце, – писав він, – не є справою ані новою, ані поганою. Поминаю вже величезні демографічні рухи, відомі під назвою переселення народів: доволі вказати на такі, менш войовничі, а для цивілізації дуже важливі події, як здобуття і колонізація європейцями Америки та Австралії або проведена у меншому масштабі та ближче до нас колонізація степів над нижнім Бугом, Дніпром,

Доном і Волгою населенням польським, українським і московським, як німецький «Drang nach Osten», як наплив євреїв до наших країв і т. п.» [48].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. межі української національної території визначалися як ареали постійного розселення українців. Крім того, протягом останніх двох століть розширення національної території відбувалося природним шляхом через освоєння незаселених територій (головним чином, у південному та східному напрямках), скорочення – значною мірою через вплив соціальної держави на населення, суб'єктивне втручання в географічні відносини (переважно на західному кордоні). Отже, на початку XX ст. українська етнічна територія охоплювала величезний простір: від Сяну до Закавказзя, від Полісся до гірського Криму, займала значні території Полісся, лісостепу та степу, а з півдня виходила до Чорного та омивалася Азовським морями. Його площа становить близько 747 000 квадратних кілометрів, з урахуванням змішаної території – понад 900 000 квадратних кілометрів [39].

У внутрішньому аспекті трудова міграція на Покутті передбачала переселення між сільськими районами самого регіону. Це було пов'язано з розподілом робочої сили в аграрному секторі. Селяни могли здійснювати переїзди між сільськими поселеннями на Покутті, шукаючи кращі умови заробітку або землі для обробітку. Наприклад, вони могли переїжджати з менш родючих земель на більш плідні або до районів з більш сприятливими умовами для сільського господарства [53].

Трудова міграція на Покутті мала значний вплив на економіку та соціальний розвиток регіону. Вона забезпечувала робочу силу для різних галузей, сприяла обміну досвідом та культурному взаємодії між різними регіонами. Проте, варто зазначити, що трудова міграція також може бути пов'язана з проблемами, такими як недостатні умови праці, низька оплата праці та соціальне відчуження для мігрантів.

Отже, капіталістичний розвиток сільського господарства на Покутті в другій половині XIX – на початку XX ст. був зумовлений промисловим

переворотом, науково-технічним прогресом і початком впровадження в процеси господарства машинної техніки. Це дало поштовх до автоматизації сільського господарства, підвищення продуктивності праці та товарності, тобто виробництва на продаж. Досить стрімкий розвиток аграрної галузі як ключової для покутян в умовах аграрного перенаселення, майнового розшарування і зубожіння, обезземелення частини місцевого селянства зумовили збільшення потоку трудових мігрантів у пошуках кращих умов для життя і заробітку.

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ТРАНСПОРТУ І ТОРГІВЛІ. ЗРОСТАННЯ МІСТ

У XIX столітті транспорт і торгівля на Покутті, історико-географічному регіоні на заході України, підлягали ряду змін у розвитку, що було обумовлено як природними факторами, так і суспільно-економічними процесами того часу. Розвиток транспорту в краї відігравав важливу роль у забезпеченні зв'язку з іншими регіонами та сприяв економічному розвитку Покуття. Основні засоби транспорту, що використовувалися на Покутті, включали залізницю, карети та плавні засоби перевезення. Основні риси розвитку транспорту на Покутті в досліджуваний період включають наступні:

1. Залізниця: У 1866-71 рр. на Покутті були побудовані залізничні лінії, які з'єднували регіон з іншими частинами Галичини та залізничною мережею Австро-Угорської імперії. Залізниця забезпечувала швидкий та зручний транспорт пасажирів і вантажів, сприяла розвитку промисловості та торгівлі. Перша залізниця в краї стала до ладу в 1866 р., пролягала зі Львова через Станіславів до Чернівців, через Отинію, Коломию, Снятин та деякі інші покутські міста і містечка, де були зупинки.

2. Вози: ці транспортні засоби стали додатковими засобами перевезення для пасажирів та вантажів. Вони забезпечували зв'язок між різними селищами та містами на Покутті з іншими регіонами.

3. Плавні засоби перевезення: річки, особливо Прут і Дністер, відіграли важливу роль у транспортній системі Покуття. Плавні засоби перевезення, такі як човни та плоти, використовувалися для перевезення вантажів та пасажирів по річках. Вони допомагали забезпечити зв'язок з іншими регіонами та торгівлю.

4. Розвиток інфраструктури: зростання транспорту супроводжувалося будівництвом доріг, мостів (дорога Львів-Чернівці, яка проходила через Снятин, Коломию, Тлумач, міст в Коломії через річку Прут та ін.) та інших транспортних споруд. Це покращувало доступність регіону та сприяло розвитку торгівлі та промисловості.

Транспортна інфраструктура на Покутті в другій половині XIX – на початку XX ст. була переважно зосереджена навколо водних шляхів, адже регіон пронизували річки, такі як Прут, Черемош, Дністер. Водний транспорт, зокрема човни і човноплавці, використовувалися для перевезення людей та товарів між різними населеними пунктами. Великі річки також були важливими торговельними шляхами, по яких відбувалася торгівля між різними містами та селищами.

У другій половині XIX ст. транспортна інфраструктура на Покутті почала розвиватися швидкими темпами. З'явилися перші залізничні лінії, які забезпечили зв'язок регіону з іншими частинами України та Європою. Залізниці дали нові можливості для перевезення вантажів та пасажирів, що сприяло розвитку торгівлі та економіки Покуття.

Головним залізничним вузлом Галичини був Львів, який займав вигідне географічне положення для всіх окраїн краю. Найважливішими залізничними лініями, що використовувалися для доставки туристів у різні частини Галичини, були: Варшава – Ковель – Рівне і Здолбунів – Могіляни – Київ; Варшава – Люблін – Львів – Станиславів – Снятин – Чернівці – Румунія; Краків – Перемишль – Львів – Тернопіль – Підволочиськ – Одеса [72]. Відгалуження цих основних залізничних ліній відходили далеко в гори, у деяких частинах гір до них примикали локальні вузькоколіїні залізниці [29].

Для відпочинку в гірській місцевості найвигіднішими були такі залізничні лінії, як Львів – Станиславів – Ворохта – Великий Бичків, Львів – Коломия, Коломия – Делятин і Чернівці – Вижниця. Вони проходили через територію Покуття. У 1884 р. стала до ладу залізниця до Гусятина на Тернопільщині, що частково проходила через мальовниче Покуття, зокрема м. Тисмениця. Цікаво, що вона була зруйнована в період німецько-радянської війни 1941–1945 рр. і досі не відновлена [23].

У 1861 р. була проголошена спеціальна програма у справах залізниць, згідно з якою вони поділялись на державні й приватні. До державних мала б належати і Галицька залізниця, проект якої був розроблений у 1840–1842 рр.

Цьому передувало створення спеціальної комісії. До її складу ввійшли сім великих промисловців і землевласників Галичини на чолі з князем Леоном Сапегою. Нагальну потребу у фахівцях залізничного профілю підтверджує той факт, що коли у цей період князь Л. Сапега почав докладати зусиль для будівництва залізниць у Галичині, він не міг знайти у всьому краю кваліфікованих інженерів для їх прокладання [68].

У 1861 р. відкрито залізничну лінію Львів – Перемишль, що зв'язало Львів з Краковом і Віднем. Через п'ять років (1866 р.) збудовано залізницю Львів – Чернівці, що пролягла через покутські міста Коломию та Снятин. Загалом станом на 1892 р. на західноукраїнських землях було 3200 км залізничної колії, а в 1912 р. – 5200 км. За питомою вагою це значно менше від частки західноукраїнських земель у території і чисельності населення в усій імперії. Однак розвиток залізничного транспорту призвів до збільшення товарообігу між Галичиною та іншими регіонами імперії, європейськими країнами. Залізничним транспортом вивозили з Покуття, як і всієї Галичини, сировину, а ввозили товари австрійської промисловості. Збільшення поштових станцій давало змогу відправляти значну кількість сільськогосподарських товарів, найбільше перевозили масла, свіжого м'яса, сиру та ін. [55].

Кілька залізничних ліній з'єднували Галичину із Закарпаттям. Залізниця сприяла покращенню транспортного сполучення між містами та селищами на Покутті. Вона забезпечувала швидкий та зручний перевіз пасажирів і вантажів, сприяючи розвитку торгівлі та збільшенню економічних можливостей регіону. Залізниця стимулювала міграцію праці та розподіл робочої сили між різними населеними пунктами, включаючи Покуття.

Залізничний транспорт на Покутті в XIX столітті відіграв важливу роль у розвитку регіону, забезпечуючи зв'язок з іншими регіонами, покращуючи торгівлю, промисловість, міграцію праці та розвиток туризму.

Варто також звернути увагу на той факт, що з розвитком транспортного сполучення на Покутті активніше почала зростати торгівля, оскільки транспортні шляхи забезпечили налагодження торговельних зв'язків. Одним

із видів соціальної мобільності українського селянства в Галичині ХІХ ст. була торгова мобільність, що виражалася в активній торгівлі різними продуктами місцевого виробництва, які реалізувалися їх виробниками в регіоні та за кордоном – в інших провінціях Габсбурзької монархії [41].

Торгівля на Покутті в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. відбувалася як у містах, так і в сільській місцевості. Основні торговельні центри в регіоні були Коломия, Снятин, Городенка, Тлумач, Заболотів, Гвіздець та ін. Особливого розмаху торгівля набула в Карпатах, де селянські господарства набули найбільшого торгового характеру. Вплив географічних факторів і відносна свобода горян відкрили простір для господарської ініціативи та можливість займатися торгівлею, що стала важливим заняттям українського населення Карпат. Розвиток торгівлі на Покутті відбувався під впливом кількох факторів, таких як зростання населення, розвиток транспортної інфраструктури, зміни в сільськогосподарському секторі та соціально-економічні перетворення в регіоні. Зростання населення сприяло збільшенню попиту на товари та послуги, що, в свою чергу, стимулювало розвиток торгівлі. Нові села й міста з'являлися або розширювалися, що створювало нові ринки збуту.

Українські купці у 1906–1907 рр. були об'єднані в «Покутський союз», «Союз промислово-гандльовий», «Провідник торгівельний», «Торгівлю» та ін. Практично у всіх містах та містечках Покуття існували філії товариства «Дністер», крайового товариства селянства «Сільський господар», кредитної спілки «Віра» та кооперативної організації «Народна торгівля» [33, с. 109].

Одним з важливих факторів розвитку торгівлі було поліпшення транспортної інфраструктури. Розбудова залізниць і доріг дозволяла здійснювати швидку та зручну доставку товарів, що збільшувало обсяги торгівлі. У сільськогосподарському секторі також відбувалися зміни, що вплинули на торгівлю. Зокрема, зростання виробництва сільськогосподарської продукції сприяло підвищенню обсягів її торгівлі. Фермери та селяни знаходили нові ринки збуту для своїх продуктів, що сприяло збільшенню руху

товарів на регіональних ринках. Соціально-економічні перетворення також вплинули на торгівлю. З'являлися нові магазини, крамниці на постійній основі, що приходили на зміну ярмарковій торгівлі й надавали більше можливостей для купівлі-продажу товарів [15].

Наприкінці XIX ст. почали з'являтися перші українські кооперативні організації, які сприяли розвитку місцевої торгівлі та виробництва. Кооперативи об'єднували селян, ремісників та інших підприємців для спільної закупівлі сировини та збуту готової продукції, що стимулювало розвиток малого підприємництва та регіональної торгівлі. У періодичних виданнях того часу вказується на важливу роль торгівлі та ярмарків в організації товарних бірж і в господарському житті українського селянства. Упродовж XIX ст. важливою формою територіального обміну були базари, тут також торгували іноземні купці. Щороку на Покутті проводилося кілька ярмарків, дати їх проведення зазвичай позначалися іменами святих покровителів Греко- чи Римо-Католицької Церкви, найбільші з них були в Городенці, Коломиї, Снятині, Тлумачі та ін. Товари, що вивозилися за кордон, були зосереджені на великих ярмарках, які стали основними місцями оптової та роздрібної торгівлі [71].

Міста Покуття мали розвинуту мережу ремісників, крамниць, базарів і ярмарків, де торговці продавали різноманітні товари. Торгівля охоплювала різні галузі, зокрема харчові продукти, ремісничі вироби, одяг, шкіри, металеві вироби, деревину та інші товари. Великий обсяг торгівлі був пов'язаний з експортом з краю сільськогосподарської продукції, такої як зерно, м'ясо, вовна, лісоматеріали тощо. На відміну від базарів, торги спеціалізувалися на продажу певного виду товарної продукції. Вони відбувалися один-три рази на тиждень, рідше – декілька разів на рік. За торговим оборотом і кількістю учасників вони посідали проміжне місце між базаром і ярмарком. Базари і торги організовувалися в містах і містечках, іноді у великих селах в різні дні тижня, крім суботи і неділі [13].

Розвиток торгівлі на Покутті сприяв підвищенню рівня життя місцевого населення. Він вплинув на збільшення обсягу грошових доходів і покращання інфраструктури. Міста розбудовували нові торгові площі, будувались склади та магазини. З'явилися нові професії, пов'язані з торгівлею, такі як крамничники, торгові агенти та ін. У XIX столітті виникли нові форми організації торгівлі, зокрема товариства торговців, кооперативи та інші комерційні об'єднання. Вони допомагали покращити умови торгівлі, забезпечували захист інтересів торговців і сприяли розвитку бізнесу в регіоні.

З приходом у гори цивілізації у вигляді залізниці та промислової вирубки лісу, а водночас із входженням у гори більшої кількості євреїв поживляється торгівля дичиною, яку можна було швидше вивезти і доставити в міста, де вона дорожче коштувала [49]. Торгівля на Покутті у XIX столітті відігравала важливу роль у розвитку економіки та соціального життя регіону. Вона стимулювала торговельні зв'язки, збагачувала населення і сприяла зростанню міського середнього класу. Активний розвиток торговельних відносин дав поштовх для стрімкої урбанізації міст на Покутті та розбудови їх архітектурного комплексу. Найбільшими покутськими містами на зламі XIX–XX ст. були Коломия, де приріст населення різко збільшився з 23 тис. до 42 тис. чоловік [67], в Снятині – 11 тис. осіб, Тлумачі – 5783 особи, Городенці – 4255 осіб та ін. [41]. Більшість населення покутських міст становили поляки та євреї. У Коломиї наприкінці XIX ст. українці становили лишень 20% населення міста. У Городенці та Снятині вагома частка населення були вірмени, але в Австрійський період відбулось їх стрімке злиття з поляками. Місцеві русини-українці були третьою за чисельністю етнічною групою в містах Покуття. Однак, враховуючи той факт, що євреї спілкувалися, як і поляки, переважно польською мовою, україномовні міщани становили знано меншу кількість міських жителів покутського регіону, ніж польськомовні. Це було дисонансом до місцевого селянства, в абсолютній більшості українського.

Наведемо статистичні дані. У 1880 р. міське населення становило 23,4 % від загальної кількості жителів Коломийського повіту. Співвідношення за національною ознакою було таким. Міщани-українці становили найменшу частку в Коломиї, як і у Станіславі (18,2 % і 14,8 % відповідно). Вірмени й німці у відомостях перепису 1880 р. вже навіть окремо не виділені, а віднесені в графу «інші», де вони становили в середньому 4 %. Натомість більшість жителів покутських міст становили євреї і поляки, у відсотка відповідно 51.9% та 25.8% станом на 1880 р. Така динаміка більш-менш збереглася до початку Першої світової війни і розпаду Габсбурзької монархії [39].

Цікава ситуація склалася в покутських населених пунктах, що не були повітовими центрами. Більшість із них стали традиційними єврейськими містечками. Так, у Гвіздці (сmt тепер Коломийського району Івано-Франківської обл.) чисельність євреїв становила 65 % від загальної кількості населення, у Заболотові – близько половини міщан, в Отинії – 42 % і т. д. Частка римо-католиків, переважна більшість яких були поляками, у середньому становила 15,4 %. Значно перевищували середній показник римо-католики в Отинії – 21,4 %. Відсоток українців у Гвіздці, Отинії, Заболотові, де проживало багато євреїв або римо-католиків, становив – 24,1 %, 28,2 % та 41 % відповідно, тоді як загальна чисельність русинів-українців була 73,2 %, євреїв – 13,1 %, поляків – 12,7 %. Міські мешканці інших національностей (німці-протестанти, вірмени, чехи, італійці тощо) становили 2,6 % [45].

Одним із найважливіших міст Покуття у XIX столітті була Коломия. Вона стала великим торговельним, промисловим і культурним центром регіону. Коломия мала розвинену мережу мануфактур, торгових будинків, магазинів і базарів. У місті також розташовувалися ремісничі цехи, де вироблялися різноманітні товари. Від середини XIX ст. Коломия стала активно розбудовуватися, що було пов'язано з рядом важливих подій того періоду. Ось кілька ключових аспектів, що впливали на розвиток міста: 1) Коломия стала центром індустріального розвитку Галичини, де існували промислові підприємства фабрично-заводського типу – текстильні, шкіряні, меблеві та ін.

Це призвело до зростання населення та економічного процвітання міста; 2) у Коломиї з'явилися численні архітектурні пам'ятки у стилі неоготики, неоренесансу, класицизму та інших стилів. Багато з цих будівель втілювали багатство та престиж місцевих магнатів і підприємців; 3) розбудова Коломиї передбачала розвиток інфраструктури: були зведені нові дороги, мости, будівлі, включаючи громадські приміщення, школи, громадські сади, лікарні та інші соціальні об'єкти [12].

У другій половині XIX – на початку XX ст. Коломия як столиця Покуття стала центром культурного життя Галичини. З'явилися бібліотеки, театри, музеї, літературні та художні об'єднання. В австрійський період місто було місцем проживання різних етнічних груп, таких як русини-українці, поляки, євреї, німці та ін., що сприяло культурному розмаїттю та взаємовпливу різних культур та традицій. Під впливом так званого віденського ренесансу містобудівничий акцент переноситься на формування адміністративно-ділового центру з великими і гарними будівлями. У середмісті зникають маленькі хатини, натомість з'являються муровані доми. У зв'язку з цим постала потреба впорядкувати місто. У 1878 р. міський уряд знизив на 50 % податок на будівництво кам'яниць протягом 20 років. Це заохотило власників, і впродовж згаданого року в Коломиї з'явилося 12 мурованих будинків. На панорамних світлинах коломийського фотографа Ю. Дуткевича з останніх десятиліть XIX ст. можна побачити середмістя, в'язницю, суд, кірху німців-лютеранів, староство, залізничний двірець, військові касарні [43].

Зростання міст на Покутті у другій половині XIX – на початку XX ст. було пов'язано з економічними, соціальними і політичними змінами того часу. Торгівля, промисловість, транспортні комунікації та культурні розваги сприяли розвитку міст і змінам у їхньому вигляді та інфраструктурі.

Таким чином, активна розбудова транспортних сполучень і розвиток торговельно-економічних відносин на Покутті в другій половині XIX – на початку XX ст. прямим чином вплинули на процеси урбанізації та розбудови міст. У цей період спостерігається активна забудова і розвиток промислової та

житлової інфраструктури найбільших міст покутського регіону – Коломиї, Тисмениці, Снятина, Городенки, Тлумача, Обертина, Отнії та ін., розширення стаціонарної магазинно-крамничної торгівлі, що поступово приходить на зміну ярмарковій, розбудова залізничних шляхів, пошук та оптимізація водного сполучення. Особливий вплив на економічний розвиток Покуття мало залізничне будівництво після того, як до ладу стала перша залізниця зі Станіславова до Чернівців у 1866 р., що пролягла через покутські міста Коломию, Отинію, Снятин, Тисменицю, Заболотів.

РОЗДІЛ 5. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ЗЗСО

Фундаментальні перетворення в усіх галузях суспільного життя України призводять до трансформації уявлення соціуму щодо якостей особистості, необхідних для її діяльності в сучасному інформаційному просторі. Це зумовлює появу нових пріоритетів у системі освіти, що вимагають формування учнівських компетенцій, зокрема уміння застосовувати знання на практиці та адаптуватися до стрімких змін у світі. Завдання історії як навчального предмета полягає у підготовці учнів до взаємодії з соціальним середовищем, до самореалізації як особистостей в умовах багатоманітного світу через засвоєння комплексу знань, формуванні відповідних компетенцій [59].

Прагнення системи освіти відповідати прогресивному розвитку суспільства виражається, зокрема, в пошуку нових методологічних основ її реформування, однією з яких є компетентнісний підхід до результатів освіти. Компетентнісний підхід в освіті як інструмент її оновлення і досягнення нею сучасної якості в останні роки став предметом активного осмислення в європейському та українському освітніх просторах [62].

Існує кілька видів ігрових методів з точки зору компетентнісного підходу. Для глибшого розуміння сутності цих методів, варто розглянути кожен з них окремо. Одним із таких методів є дидактична гра. Дидактична гра на уроках історії як метод навчальної взаємодії передбачає обмеження певними умовами, створення уявної ситуації для досягнення ігрового стану – специфічно емоційного відношення суб'єкта до історичної дійсності, в ході якої або моделюється певна ситуація минулого чи дійсного, в якій «оживають» люди – учасники історичної драми, або досягається елемент змагання заради розв'язання проблемної ситуації, з метою вирішення поставленої дидактичної мети [59].

Реалізація компетентнісного навчання у процесі організації ігор на уроках історії здійснюється на основі засад особистісно зорієнтованої

парадигми навчання. Педагог виступає організатором ігор, наставником учнів з питань змістового та методичного характеру, координатором, що спрямовує хід ігор, слідкує за дотриманням правил, а учні – це головні дійові особи. Учитель і учні виступають як рівноправні партнери з визначення мети, складання плану діяльності, пошуку шляхів розв’язання проблеми, що реалізовується у співробітництві, спільній діяльності та консультаційній допомозі. Під час організації та проведення ігор учителем створюється атмосфера зацікавленості кожного учня, ситуація успіху, заохочується прагнення школярів вносити свої пропозиції у розв’язання проблеми, ініціатива у самовиявленні, активність у розробці раціональних та оригінальних ідей [61].

Навчальні ігри, ігрові уроки та технологія їх використання підвищують ефективність розуміння учнями навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять у неї елементи інтересу і тим самим підвищують рівень успішності учнів. Ігри є багатовимірним, складним явищем і ключовим поняттям у соціальних і гуманітарних науках, включаючи філософію, психологію, етнографію, антропологію та історію.

Ігри-тренінги доцільно використовувати на уроках, де діти вивчають фактичний матеріал, який насичений датами, термінами, назвами і потребує закріплення, повторення, перевірки міцності засвоєної інформації або уточнення щодо її сприйняття. Репродуктивно-перетворювальний характер пізнавальної діяльності учня особливо залежить від таких ігор: «Знайди помилку», «Ланцюжок історії», «Бліц-опитування», «Кросворди», «Ребуси», «Анаграми», «Анаграми», «Шифровки», «Лабіринти», в яких копіювання та завдання часткового перетворення фактичного матеріалу спричинено. Ці ігри зводяться до призначення дат, географічних об’єктів, термінів, імен історичних діячів за описом або виконання послідовних дій [66].

Другий різновид ігор, що базуються на реалізації компетентнісного підходу – ретроспективні ігри. Їх аналіз виявляє як доцільні, так і суперечливі відмінності між театральними постановками (виконуються за чітким

сценарієм) і театральними іграми (учні імпровізують, самостійно висловлюючись від імені історичних осіб). Поступова «підготовка» учнів до сприйняття гри набуває методичного характеру, що передбачає певний алгоритм їх застосування: 1) театралізована вистава за типом «оживлення картини» – сценарій готується за допомогою вчителя; 2) Театральні вистави із заданою атрибутикою – відповідальність за створення сценарію також лягає на вчителя; 3) Драматургія – репліки героїв пропонується створити конкурсантам; 4) Гра в питаннях-обговорення – учні самостійно проектувати сценарій [58].

Ретроспективними називаються дидактичні ігри, під час яких учні здійснюють цілеспрямовані дії в умовах уявної ситуації минулого відповідно до сюжету та розподілених ролей. В їх основі лежить створення конкретних історичних обставин з характерними образами представників певної групи, картин місцевості у поєднанні з подієвим, хронологічним та проблемним принципами викладення матеріалу [59].

Варто зауважити, що не менш важливим для педагога є застосування інноваційних методів у процесі навчання. Застосування новітніх методів дозволяє розвинути в учнів креативність, покращити розуміння причинно-наслідкових зв'язків та оптимізувати навички самостійного опрацювання матеріалу та здатності висловлювати свою позицію.

Серед прийомів для впровадження інноваційних методів на уроках історії варто виділити такі:

1. Імітаційна гра – це програма, яка виконує певні прості, добре відомі дії, що відтворюють і імітують будь-які явища навколишньої дійсності. Учні можуть уявити себе жителем конкретного історичного періоду та розповісти по історико-культурні умови життя суспільства у період цієї епохи, при цьому не називаючи, що це за епоха. Учні мають за розповіддю відгадати, до якого історичного періоду відносяться основні тези цієї доповіді.

2. Рольові ігри, мета яких – визначити ставлення учнів до конкретних життєвих ситуацій, допомогти їм набутти досвіду через ігри, вчитися на основі

досвіду та почуттів, дозволити уявити себе в конкретній соціальній ролі, співчувати іншим тощо. На уроці історії цей метод можна використати, запропонувавши учням конкретні ситуації, що стосуються основ ведення господарства на Покутті. В кінці оповіді учні мають зазначити, які саме переваги та недоліки аграрної сфери вони запам'ятали.

3. «Мікрофон» – цей метод дозволяє кожному учневі швидко і лаконічно імітувати «розмову в мікрофон» для висловлення власних поглядів чи позицій. Зокрема, можна запропонувати учням визначити плюси та мінуси урбанізації міст на Покутті в кінці XIX – на початку XX ст.

4. «Навчання через навчання» (або «Кожен навчає кожного», «Броунівський рух») дає можливість учням брати участь у навчанні, тобто пояснювати нове своїм однокласникам. Перед застосуванням даного методу варто надати учням цікаві факти про етнографію Покуття та дати можливість їм пояснити ці факти колегам своїми словами.

5. Групова робота допомагає учням набути навичок спілкування та співпраці. Це один із найефективніших методів, оскільки, організувавши групову роботу, можна обмінятися думками, а результатом є найкраще спільне вирішення проблеми. Поділивши учнів на групи за певною ознакою (наприклад, за історіографією дослідження регіону Покуття дослідниками періоду XIX–XX століття та сучасними істориками) та дати їм можливість представити свої напрацювання колегам та подискутувати про найбільш повне дослідження цієї теми.

6. «Коло ідей» – ефективність цього підходу полягає у вирішенні спірних питань, водночас створюючи можливість студентам висловити свою позицію. Знову ж таки повертаючись до теми дослідження історії Покуття, можна дати можливість учням обговорити прогалини у вивченні історії краю.

7. «Мозковий штурм» – це ефективний метод колективного обговорення, пошук рішень, що спонукає учнів проявляти уяву та творчість, який досягається на основі вільного вираження думок усіх учасників і допомагає знаходити кілька рішень з конкретної теми. Можна запропонувати

учням створити плакат із основними етапами розбудови найбільших міст Покуття. Отже, учні зможуть змоделювати та візуалізувати текстову інформацію.

8. «Займи позицію» – цей метод дає можливість виявити різні позиції учнів щодо певної проблеми або суперечливого питання. Метод є ефективним з точки зору демократичності щодо розмаїття поглядів на проблему, що вивчається/обговорюється, та надання можливості учням усвідомити наявність протилежних позицій щодо її вирішення. Зокрема, можна влаштувати міні-конференцію на уроці, де кожен з учнів виступить із своїм матеріалом, а інші зможуть задати йому питання та подискутувати.

Відповідно до навчальної програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом № 236 Міністерства освіти і науки України від 21 лютого 2019 р., окремі питання досліджуваної теми уведено до розділу 5 предмету «Історія України» для учнів 9 класу, зокрема «Особливості соціально-економічного розвитку західноукраїнських земель у другій половині XIX ст.», розділу 6 «Україна початку XX століття перед викликами модернізації», в т. ч. «Наш край в другій половині XIX ст.» та «Суспільно-політичний розвиток на західноукраїнських землях», «Суспільно-політичне життя на західноукраїнських землях на початку XX ст.».

Серед підручників, які використовують для вивчення досліджуваної теми в 9 класі, варто виділити такі:

1) О. Струкевич у своєму посібнику «Історія України. 9 клас» [65] присвячує розділ VIII «Повсякденне життя та культура України в середині XIX – на початку XX століття» особливостям культурного життя українців на Покутті. Розділ зручно розділений на параграфи та рубрики, що дозволяє учням не просто засвоювати «сухий матеріал», а й сприяє формуванню у дітей ключових предметних компетентностей;

2) Н. Сорочинська та О. Гісем у підручнику «Історія України. 9 клас» [64] подають матеріал з урахуванням вимог компетентісного підходу, що дає можливість вчителю розмежувати роботу з учнями, залучає їх до самостійної

дослідницької та наукової роботи, вчить працювати творчо, аналізувати своє ставлення до тої чи іншої історичної події. Тема політико-культурного розвитку регіону Покуття розкрита у розділі VII «Західноукраїнські землі у складі Австро-Угорської імперії на початку XX ст».

3) І. Бурнейко та Г. Хлібовська у виданні «Історія України. 9 клас» [60] зручно скомпонували теорію і практичні завдання, що дозволяє учням відразу засвоювати та запам'ятовувати новий матеріал. Основи засади розвитку Покутського регіону досліджено у розділі V «Західноукраїнські землі у складі Австро-Угорщини половині XIX ст.»;

4) О. Реєнт та О. Малій у посібнику «Історія України. 9 клас» [63] особливу увагу приділяють наочності: таблицям, ілюстраціям, схемам, що дозволяють краще розуміти матеріал, розвивають у дітей просторову уяву та мислення. Суспільне життя та економічний розвиток Покуття подано у розділі «Західноукраїнські землі у складі Австро-Угорщини у другій половині XIX століття».

Отже, зібраний та опрацьований матеріал доцільно використовувати на уроках історії України в 9 класі ЗЗСО.

Розгляд досліджуваної теми може допомогти розвинути у школярів такі загальнопредметні компетентності: економічна (торгівля як складова соціально-економічного розвитку регіону), культурна (діяльність товариства «Просвіта» на Покутті; вплив малоосвіченості населення краю на розвиток промисловості), громадянська (особистий внесок у розвиток промисловості, міської інфраструктури, сільського господарства), здоров'язберігаюча (вплив індустріалізації суспільства на зріст тривалості життя населення) соціальна (співвідношення та співіснування українського-русинського населення краю з іншими національностями(поляками, євреями, вірменами).

Тема, пов'язана з соціально-економічним розвитком Покуття в другій половині XIX – на початку XX ст., добре підходить для розвитку предметно-історичних компетентностей: для прикладу, логічної (визначити причини повільного процесу індустріалізації, визначити основні фактори, які вплинули

на розвиток Покуття як аграрно-промислового регіону), аксіологічної (це самостійна оцінка учнів щодо розвитку Покуття як регіону Австро-Угорської імперії та його місця в історії Галичини), просторова і хронологічна (визначення територіальних меж Покуття як західноукраїнського регіону та аналіз його поступового розвитку) тощо.

Тема соціально-економічного розвитку Покуття в історичному контексті може розглядатись під час вивчення тем соціально-економічне становище західноукраїнських земель в другій половині XIX ст., Особливості соціально-економічного розвитку західноукраїнських регіонів. Кооперативний рух. Трудова еміграція. Також дану роботу можна використовувати при вивченні теми наш край в другій половині XIX ст. в школах Коломийщини, Снятинщини, Тисмениччини, Тлумаччини, Городенківщини.

Автор даної роботи мав на меті подати найважливіші аспекти розвитку соціальної та економічної складової Покуття як регіону Галичини та України в цілому. Також дана робота створювалась з метою упорядкування матеріальної бази, для викладення історії рідного краю учням на уроках історії України та спонукання молодого покоління до вивчення краєзнавства своєї Малої Батьківщини.

Крім безпосередньо уроків історії України, дану тему можна використовувати й на уроках географії, української літератури та економіки. Поєднання історії України та географії допоможе учням визначити територіальні межі Покуття як частини Галичини, також дасть можливість орієнтуватись у природніх умовах краю, особливостях рельєфу та різноманітності корисних копалин та природних скарбів регіону. Поєднання історії України та української літератури можна зробити при вивченні творчості Івана Франка та діячів покутської трійці, а саме Василя Стефаника, Леся Мартовича та Марка Черемшини. При поєднанні з економікою учні зможуть визначити основні аспекти товарно-грошових відносин, а також зможуть виховувати фінансову грамотність.

Отже, досліджувана тема може послужити хорошим джерелом для вивчення історії України в другій половині XIX – на початку XX століття. Враховуючи хронологічні межі даної роботи, найкраще її використовувати для вивчення історії України на уроках в 9 класі при висвітлені історії західноукраїнських земель під владою Австрійської, пізніше Австро-Угорської імперії, а також при вивченні історії Галичини напередодні I Світової війни. Ця тема буде цікавою для учнів будь-якого регіону України, але в першу чергу її необхідно висвітлювати на уроках історії вчителям з міст та сіл, які географічно відносяться до Покуття, адже історія рідного є важливою складовою структурованого вивчення історії України.

ВИСНОВКИ

На Покутті в другій половині XIX – на початку XX ст. структура та умови життя населення відображали певні характеристики того часу, особливістю якого був промисловий переворот і формування фабрично-заводської промисловості, капіталістична еволюція сільського господарства, розвиток залізничного і річкового транспорту, новітніх форм торгівлі тощо. Основною формою поселення в регіоні були сільські громади, але також існували й міста.

У сільських громадах Покуття більшість населення, в абсолютній більшості русини-українці за етнічною належністю, займалася сільським господарством, в основному вирощуванням зернових, винограду, фруктів та скотарством. У містах Покуття, таких як Коломия, Снятин, Городенка, Тисмениця, Тлумач, Отинія, Обертин, Заболотів та ін., соціальна і національна (етнічна) структура населення була більш різноманітною. Тут проживали ремісники, промисловці-буржуа, робітники, представники інтелігенції та ін., причому різних національностей. Покуття було переважно сільським регіоном з простими побутовими умовами, тісно пов'язаним з сільськогосподарською діяльністю. У містах жителі мали більше можливостей для отримання освіти, доступу до побутових зручностей та розваг.

В останній третині XIX – на початку XX ст. на Покутті активно розвивалася фабрично-заводська промисловість, але в меншій мірі порівняно з іншими регіонами України, насамперед на підросійській Україні. Промислові підприємства Покуття (деревообробна, гуральництво, виробництво тютюну, пивоваріння, цукрова промисловість та ін.) були розташовані переважно в містах, таких як Коломия, Снятин, Заболотів, Городенка та ін.

Фабрично-заводська промисловість на Покутті в кінці XIX – на початку XX ст. була досить розвиненою, але не досягала масштабів таких промислових регіонів на Наддніпрянській Україні, як Донбас чи Кривбас. Хотілося б виділити основні риси фабрично-заводської промисловості Покутського

регіону, що залишався аграрно-сировинним придатком більш розвинених центральних і західних провідній Австро-Угорської імперії. По-перше, в краї розвивалися переважно галузі, пов'язані з сільським господарством, зокрема харчова і легка промисловість. Заводи і фабрики займалися виробництвом продуктів харчування (цукрові заводи, мукомельні підприємства та ін.), текстильних і шкіряних виробів, взуття та ін. Водночас набули розвитку набули розвитку підприємства, що випускали кераміку, здійснювали деревообробку та ін. Ці галузі промисловості використовували місцеві природні ресурси та дешеву робочу силу.

Щодо розміру підприємств, то більшість фабрик і заводів на Покутті були середніми або невеликими за розміром, у більшості належали приватним власникам. Виробництво, в основному, здійснювалося на простих механічних машинах. Паралельно з цим далі існувало дрібне ремісничє виробництво, де здійснювалася ручна праця, виробництво невеликої продукції на продаж. Робітники фабрично-заводських підприємств Покуття склалися переважно з місцевого населення, включаючи селян та ремісників, які шукали додаткові джерела доходу на сезонних виробництвах (наприклад, цукрові заводи). Значна частина робітників була некваліфікованою і важко працювала фізично. Що стосується інфраструктури, то фабрики і заводи на Покутті зазвичай розташовувалися в більших містах та промислових центрах, таких як Коломия, Снятин та ін. Розвиток промисловості супроводжувався розширенням транспортної інфраструктури, зокрема залізничних ліній (з'явилися на Покутті з 1866 р., коли стала до ладу залізниця Станіславів – Чернівці), які забезпечували зв'язок з іншими регіонами.

Фабрично-заводська промисловість на Покутті мала вплив на соціально-економічний розвиток регіону, зокрема шляхом створення нових робочих місць, збільшення доходів та розвитку міст. Проте порівняно з іншими промисловими регіонами Австро-Угорщини цей вплив був досить помірним. Новостворені фабрики і заводи в краї переважно спеціалізувалися на харчовій промисловості, текстильному виробництві, шкіряному ремеслі, деревообробці

та ін. Зокрема, харчова промисловість, з якої, власне, почався промисловий переворот, включала переробку сільськогосподарської продукції, такої як цукроваріння, млинарство, пивоваріння та ін., набуло розвитку тютюнове виробництво. Водночас виробництво текстилю включало ткацтво і виготовлення одягу. Шкіряне ремесло включало виготовлення взуття та інших шкіряних виробів. Деревообробка охоплювала виробництво меблів та інших дерев'яних виробів.

Загалом, фабрично-заводська промисловість на Покутті в кінці XIX – на початку XX ст. мала свої особливості, пов'язані з галузевим складом, розміром підприємств, робочою силою та інфраструктурою. Однак ключову роль в економічному житті краю відігравало сільське господарство. Більшість населення займалося сільським господарством: вирощуванням зернових, овочів і фруктів, скотарством та ін. Сільськогосподарські угіддя, з огляду на наявність родючих земель і сприятливого клімату, були важливим джерелом проживання для більшості місцевого населення. Однак через відносно слабкий розвиток промисловості й надлишок робочої сили в селах в 1890-х рр. – на початку XX ст. почалася масова еміграція покутських селян, як і загалом робочої сили з Галичини, Буковини і Закарпаття. Десятки тисяч мешканців Покуття відправлялися на тимчасову роботу в інші регіони, які мали більш розвинену промисловість. Вони йшли на сезонні роботи в центральні й західні провінції Австрії, в угорську частину монархії, емігрували до Канади, США, Бразилії та в інші країни. Трудова міграція дозволяла заробляти гроші та покращувати соціально-економічне становище сімей.

Поштовх до зростання капіталістичної промисловості дало транспортне сполучення, передусім розвиток залізничного будівництва на Покутті. Це сильно покращило динаміку торгівлі, що була важливою господарською діяльністю, сприяла розвитку регіону і забезпечувала обмін товарами між населеними пунктами. Покуття було відоме завдяки своїм ярмаркам, які традиційно проводилися в різні пори року, збирали велику кількість торговців та покупців з різних регіонів і надавали можливість здійснювати оптові

торговельні угоди. На ярмарках продавалися різноманітні товари, включаючи сільськогосподарську продукцію, ремісничі вироби, текстильні вироби та інші товари. Водночас прискореними темпами з останньої третини XIX ст. розвивалася стаціонарна, магазинно-крамнична торгівля.

Із середини XIX ст. спостерігалось зростання міст на Покутті, що було пов'язано з розвитком промисловості, торгівлі та збільшенням населення регіону. Одними із найбільших міст краю на той час були Коломия, Снятин, Тисмениця, Городенка, Тлумач та ін. Якщо в сільській місцевості Покуття домінували українські селяни, то в містах проживали представники різних народів, поряд з русинами-українцями, євреї (вони становили більшість у Коломиї), вірмени у Городенці та Снятині та поляки в Коломиї, Снятині, Тлумачі, Тисмениці та ін.

Історія Покуття на Прикарпатті є важливою складовою шкільної програми з історії України. Зазвичай вона вивчається у рамках розділу про історію України в другій половині XIX – на початку XX ст. у 9 класі. Деякі з основних тем, включені до шкільної програми, охоплюють питання соціально-економічного розвитку краю, де досліджуються основні галузі економіки, такі як сільське господарство, промисловість, торгівля та ремісництво, звертається увага на розвиток міст, зміни у соціальній структурі населення та трудові відносини. Ця тема дає учням можливість ближче пізнати історичний досвід Покуття, його внесок у розвиток України та розуміння подій австрійського періоду, розвинути історичну та загальнопредметну компетентності. Вивчення історії Покуття сприяє розвитку аналітичних, дослідницьких та критичних навичок учнів, формує національну свідомість та почуття гордості за свою історію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I. Опубліковані документи

1. В Снятині. *Свобода. Політичне, просвітне і господарське письмо для народу*. 1912. 8 лютого. Ч. 6. С. 4.
2. Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. Філадельфія, 1988. 960 с.
3. Повѣтове Сѣчове свято въ Снятинѣ. *Зоря*. 1904. Липень і серпень. Ч. 7 і 8. С. 21–24.
4. Січовий фестин у Снятині. *Громадський голос. Радикальна політична часопись*. 1909. 11 серпня. Ч. 32. С. 7.
5. Січовик. Стецева. *Громадський голос. Радикальна політична часопись*. 1911. 29 березня. Ч. 13. С. 5.
6. Франко І. Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 29. 670 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Zibrannia_tvoriv_u_50_tomakh_t29/.
Дата звернення: 21.05.2023
7. «Сокіл-Батько». *Вісти з Запорожжя. Часопись руханкових і пожарних товариств*. Львів, 1911. Серпень. Ч. 60. С. 3–5.

II. Монографії і статті

8. Бажанський М. Творчий динамізм патріотизму моїх земляків. Від перших проявів організованих суспільних гуртків, церковних бравств, ремісничих цехів – аж до «Січей», «Соколів», «Просвіт», «Рідних шкіл» та бойових формацій і політичних партій. Дітройт, 1983. 256 с.
9. Баран Н., Олійник Р. Гончарні археологічні знахідки Коломийщини в колекції Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. *Науковий вісник Національного музею історії України*. 2019. Чис. 4. С. 346–360. URL: <http://www.nmiu.org/visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/315/277>. Дата звернення: 22.05.2023

10. Баран Н., Олійник Р. Літопис гончарного виробництва стародавньої Коломиї. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*: збірник наукових праць РДГУ. 2013. Вип. 24. С. 111–116. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apvtvi_2013_24_24.pdf Дата звернення: 22.05.2023
11. Баран Р., Каркадим К. Спадкоємність народних традицій в творчості народних майстрів Коломиї. *Традиційна культура в умовах глобалізації: родинні цінності і трансляція соціокультурного досвіду поколінь*. Матеріали науково-практичної конференції (20–21 травня 2016 року). Харків: «Точка», 2016. С. 16–23. URL: https://www.cultura.kh.ua/images/stories/anons/fest/_2016.pdf#page=16. Дата звернення: 22.05.2023
12. Василюшин Я. Деякі особливості архітектури житлових будинків Станіславова на рубежі XIX–XX століть. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2016. Вип. 43. Ч. 2. С. 247–252. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Spam_2016_43\(2\)_41.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Spam_2016_43(2)_41.pdf). Дата звернення: 24.05.2023
13. Виздрік В. Галицьке село: соціально-економічне життя та суспільно-політичні процеси (1919–1939 рр.). Львів, 2015. 394 с.
14. Галуха Л. Перший еміграційний потік українців до Канади і США. *Наука, освіта, суспільство очима молодих*: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих науковців. 2018. С. 275–276. URL: https://www.rshu.edu.ua/images/nauka/11_mignar_konf_160518_2.pdf#page=274. Дата звернення: 21.05.2023

- 15.Гелей С. Внутрішня торгівля в Галичині кінця XVIII–XIX століття. *Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції*. Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів навчально-наукового комплексу «Академія». 2015. С. 34–36.
- 16.Гелей С. Фільваркове господарство у Східній Галичині наприкінці XVIII – у XIX столітті. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2019. Вип. 16. С. 6–24. URL: http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Naukovi_Vydannya/Vydan_Guman/Docs/Gumanitarnii_No_16.pdf#page=6. Дата звернення 23.05.2023
- 17.Глаголюк В. Українська видавнича справа та «Просвіта». *Вісник Львівського університету*. 2015. Вип. 40. С. 49–57. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/viewFile/5716/5719>. Дата звернення: 21.05.2023
- 18.Глаголюк В. Українська преса Покуття як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю 20–30-х рр. XX ст. К. : ВЦ «Просвіта», 2008. 224 с.
- 19.Дрогобицька О. Громадська діяльність греко-католицького сільського духовенства на Покутті (кінець XIX – 30-і рр. XX ст.). *Добрий пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2018. Вип. 12-13. С. 312–325. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/209>. Дата звернення: 23.05.2023
- 20.Кирчів Р. Покуття як історико-географічний район України. *Народознавчі зошити*. 2017. № 1. С. 3–22. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2017-1/3.pdf>. Дата звернення: 21.05.2023
- 21.Кіщук Н. Історичні аспекти становлення шкіряних промислів на Покутті. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип. 33. С. 53–64. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/33/53-64_Kishchuk.pdf. Дата звернення: 22.05.2023

22. Кіщук Н. Кушнірство на Покутті: історичні аспекти становлення та шляхи відродження промислу. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2018. Вип. 36. С. 108–123. URL: <https://visnyk.lnam.edu.ua/system/files/201836/visnyk-lnam-no-36-2018-nataliya-kishchuk-108-123-stor.pdf>. Дата звернення: 22.05.2023
23. Клапчук В. Залізниці Галичини. *Вісник Прикарпатського університету*. 2012. Вип. 22. С. 10–20. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vpu_Ist_2012_2_4.pdf. Дата звернення: 24.05.2023
24. Клапчук В. Переробка сільськогосподарської продукції ремісниками Гуцульщини наприкінці XIX – початку XX ст. (на прикладі Галицької Гуцульщини). *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових статей. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. Вип. 486–487. С. 24–28. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/2772>. Дата звернення: 22.05.2023
25. Клапчук В. Тартаки Східної Галичини першої третини XX століття. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2008. Вип. 20. С. 21–29. URL: http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/2759/1/%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B8_XX_%D0%A3%D0%B6%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4.pdf. Дата звернення: 22.05.2023
26. Клапчук В. Транспортне обслуговування туристів у Галичині (XIX – перша половина XX століття). *Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи*. 2011. Вип. 3. С. 215–224. URL:
27. Коваленко Н. Особливості аграрного виробництва на українських землях у XIX столітті. *Український селянин*. 2017. Вип. 18. С. 89–92. URL: <http://ukr-selianyn-ejournal.cdu.edu.ua/article/download/2176/2256>. Дата звернення: 23.05.2023

- 28.Королько А. Громадсько-політична діяльність Василя Стефаника на Покутті на початку XX ст. *Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис Галичина*. 2021. № 34. С. 77–92. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/istgal/article/view/5541/5960>. Дата звернення: 21.05.2023
- 29.Королько А. Діяльність українського товариства «Сокіл» на Покутті та Галицькій Гуцульщині: порівняльний аспект (кінець XIX – перша третина XX ст.). *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2012. Вип. 4. С. 73–90. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/karlec_2012_4_9.pdf. Дата звернення: 21.05.2023
- 30.Королько А. Діяльність філії товариства «Просвіта» у м. Коломия наприкінці XIX – на початку XX ст. *Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис Галичина*. 2020. № 33. С. 93–112. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/istgal/article/view/4636/5113>. Дата звернення: 21.05.2023
- 31.Королько А. Сокільський рух на Покутті на початку XX ст: організаційні осередки та їх практична діяльність. *Вісник Прикарпатського університету*. 2012. Вип. 21. С. 26–37. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vpu_Ist_2012_21_6.pdf. Дата звернення: 21.05.2023
- 32.Королько А. Межі Покуття в історико-краєзнавчих та етнографічних дослідженнях XIX – початку XXI століття. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. - 2013. - Вип. 23. - С. 246-259. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2013_23_21

- 33.Королько А., Райківський І., Жерноклеєв О. Під владою Австро-Угорської імперії (1772–1914) // Покуття. Історико-етнографічний нарис. – Львів : Манускрипт – Львів, 2010. – 456 с. – С. 102–130.
- 34.Кравченко О. Коломия й радикальний рух. *Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле*. Філадельфія: Видання Комітету Коломиян, 1988. С. 431–441.
- 35.Кхасраві О. Характеристика внутрішніх переміщень в Україні в XIX столітті. *Право і суспільство*. 2016. № 4. С. 121–126. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/4_2016/part_1/22.pdf. Дата звернення: 23.05.2023
- 36.Ластовецький С. Початковий період української еміграції до канадської провінції Квебек (1891–1905 рр.). *Вісник Прикарпатського університету*. 2014. Вип. 25. С. 200–205. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vpu_Ist_2014_2_5_30.pdf. Дата звернення: 21.05.2023
- 37.Мовна У. Торговельна мобільність українських селян Галичини першої половини XIX ст за даними львівської преси. *Galicja. Studia i materiały*. 2020. Вип. 6. С. 33–47. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/1371160.pdf>. Дата звернення: 24.05.2023
- 38.Молинь В. Станіслав як осередок українського національного життя Галичини другої половини XIX – початку XX ст. *МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія*. 2009. № 6. С. 239–246. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Mist_2009_6_34.pdf. Дата звернення: 22.05.2023
- 39.Монолатій І. Забудова Коломій. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2010. С. 22–97. URL:

- <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6183/1/62%20%282%29-22-96.pdf>. Дата звернення: 24.05.2023
40. Нагорняк Х. Зародження та становлення хутряного промислу у Тисмениці (Покуття). *Сторінка молодого дослідника*. 2010. С. 242–250. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/4807>. Дата звернення: 22.05.2023
41. Паньків І. Національні громади покутських міст другої половини XIX – 30-х рр. XX ст. (етнокультурні зв'язки). *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 6. С. 8–17. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37995/02-Pankiv.pdf?sequence=1>. Дата звернення: 24.05.2023
42. Пристай О. Обробка шкіри і рогу (історична справка). *Народна творчість та етнологія*. 2015. № 1. С. 84–97. URL: <https://nte.etnolog.org.ua/uploads/2015/1/publications/84.pdf>. Дата звернення: 22.05.2023
43. Проців О. Вплив єврейської культури на розвиток мисливства Галичини кінця XIX – початку XX ст. *Авраамічні релігії в Україні: історія, етнокультурні взаємовпливи, міжконфесійні взаємини: матеріали наукової конференції*. 2013. С. 387–391. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Protsiv_Oleh/Vplyv_ievreiskoi_kultury_na_rozvytok_myslyvstva_Halychyny_kintsia_XIX_-_pochatku_XX_st/. Дата звернення: 24.05.2023
44. Родіонова Л. Роль товариства «Сільський господар» у розвитку сільського господарства західноукраїнських земель: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. К., 2001. 239 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/3087/1/dicertacia%20Rodionovoi%20%282%29.pdf>. Дата звернення: 23.05.2023
45. Романюк Л. Динаміка розвитку культурно-мистецького життя Станіславова в контексті історико-соціальних процесів другої половини XIX – першої третини XX століть. *Мистецтвознавчі записки*. 2014. Вип.

25. С. 321–330. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Mz_2014_25_43.pdf. Дата звернення: 24.05.2023
- 46.Рюль В. Соціальний портрет трудового мігранта на прикладі Закарпаття. *Соціологія праці та зайнятості: шляхи інституціоналізації та перспективи розвитку*: зб. наук. пр. VI Міжнародної науково-практичної конференції. 2015. С. 237–246. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/21596>. Дата звернення: 23.05.2023
- 47.Сельський В. З історії розвитку нафтової промисловості на землях Гуцульщини і Покуття. *Розвідка та розробка нафтових та газових родовищ*. 2003. № 1 (6). С. 134–141. URL: <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/6301/1/2811p.pdf>. Дата звернення: 22.05.2023
- 48.Соломчак Т. Трудова міграція, її причини та наслідки в оцінці Івана Франка і міграційні процеси сучасності. *Вісник Прикарпатського університету*. 2007. Вип. 4. С. 198–202. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/12462/1/%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D1%87%D0%B0%D0%BA%20%D0%A2.%D0%AF.%20%D0%A1.198-202.pdf>. Дата звернення: 23.05.2023
- 49.Солонська Н. Слов'янська окремішність та акультурація українських переселенців до Канади. *Наукові праці. Історія*. 2016. № 270. Т. 282. С. 27–30. URL: <http://psu.med-expert.com.ua/index.php/2311-1674/article/view/108273>. Дата звернення: 21.05.2023
- 50.Тарас Я. Промисли та ремесла на Покутті. *Народознавчі зошити*. 2018. № 5 (143). С. 1176–1190. URL: <http://nz.ethnology.lviv.ua/archiv/2018-5/14.pdf>. Дата звернення: 22.05.2023

- 51.Тарас Я. Традиційне городництво та тютюнництво на Покутті. *Народознавчі зошити*. 2016. № 6 (132). С. 1388–1397. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2016-6/17.pdf>. Дата звернення: 23.05.2023
- 52.Тарас Я. Традиційне садівництво та виноградарство на Покутті. *Народознавчі зошити*. 2017. № 1 (133). С. 129–135. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2017-1/12.pdf>. Дата звернення: 23.05.2023
- 53.Тимофійчук М. Економічне життя Снятинщини в кінці XIX на початку XX ст. URL: <http://karbnik.blogspot.com/2015/01/i.html>
- 54.Файник Т. Народна ветеринарія на Покутті. *Народознавчі зошити*. 2017. № 1 (133). С. 171–182. URL: <http://nz.lviv.ua/archiv/2017-1/16.pdf>. Дата звернення: 23.05.2023
- 55.Хоецький П., Проців О. Значення мисливського господарства в економіці Галичини в кінці XIX – на початку XX століття. *Наукові праці Лісівничої академії наук України*. 2009. № 7. С. 90–94. URL: <http://fasu.nltu.edu.ua/index.php/nplanu/article/view/499>. Дата звернення: 24.05.2023
- 56.«Сокіл-Батько». Спортивно-руханкове товариство у Львові. Львів: РВО «Основа»,1999. С. 9.
- 57.Przewodnik po Polsce. Warszawa, 1937. Т. II. Polska poludniowo-wschodnia. S. XVII–XLVI.

III. Навчально-методичні видання.

- 58.Барнінець О. Класифікація ігрових методів навчання історії з погляду компетентнісного підходу. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 3. С. 14–20. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ppsv_2011_3_4.pdf. Дата звернення: 24.05.2023
- 59.Барнінець О. Ретроспективні ігри як засіб формування предметних компетентностей учнів на уроках історії. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2012. Вип. 3 (21). С. 113–122. URL:

<http://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/39-5.pdf#page=113>.

Дата звернення: 25.05.2023

60. Бурнейко І., Хлібовська Г. Історія України : підручник для 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Тернопіль: Астон, 2017. 296 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1007-ukr-istoriya-9-burneyko.html>. Дата звернення: 25.05.2023
61. Копаниця М. Дидактичні ігри як ефективний засіб формування історичних компетентностей. *Вісник студентського наукового товариства*. 2014. С. 351–353. URL: http://lib.ndu.edu.ua:8080/dspace/bitstream/123456789/576/1/visnyk_studentiv_11_2014.pdf#page=352. Дата звернення: 24.05.2023
62. Пометун О., Гупан Н. Компетентісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. 2018. 208 с. URL: <https://znayshov.com/FR/5163/99.pdf>. Дата звернення: 24.05.2023
63. Реєнт О., Малій О. Історія України: підручник для 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Генеза, 2017. 272 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1006-istoriya-ukriny-9-reent-2017.html>. Дата звернення: 25.05.2023
64. Сорочинська Н., Гісем О. Історія України: підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2017. 272 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1008-istoriya-ukrainy-sorochinska-9-klas.html>. Дата звернення: 25.05.2023
65. Струкевич О. Історія України: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К: Грамота, 2017. 240 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1047-istoriya-ukrainy-9-klas-strukevych-2017.html>. Дата звернення: 25.05.2023
66. Шако В. Дидактичні ігри на уроках історії. *Освіта, наука та виробництво: розвиток і перспективи*: матеріали II Всеукраїнської науково-методичної конференції. 2017. С. 75–76. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/67001/1/Shako_didactic_games.pdf. Дата звернення: 24.05.2023

IV. Науково-довідкові видання

- 67.Монолатій І. Хрестоматія з історії Коломиї. ІваноФранківськ: Лілея-НВ, 2016. 671 с.
- 68.Шаргун Т. Особливості становлення залізничної галузі у першій половині XIX ст. у Західній Україні за часів австро-угорської доби. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. 2017. № 1 (76). С. 73–77. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/19636>. Дата звернення: 24.05.2023

ДОДАТКИ

Додаток А

План-конспект з предмету «Історія України»

Урок 44

Дата 24.03.2022

9-А клас

Тема: Наш край у другій половині XIX ст.

Мета:

навчальна:

- Пояснити учням головні процеси та явища, пов'язані з соціально-економічним розвитком західноукраїнських земель / *інформаційна*
- Ознайомити учнів з основними термінами (Покуття, мануфактура, фабрика, еміграція, ярмарок)/ *інформаційна*
- Окреслити наслідки політики Австро-Угорщини в економічній сфері на західноукраїнських землях/ *інформаційна*
- Розповісти учням про соціально-економічне становище Покуття у другій половині XIX ст.; / *інформаційна*
- Визначити причини повільного розвитку промисловості та низького рівня життя населення краю; / *інформаційна, логічна*

розвивальна:

- Закріпити знання учнів, набуті під час вивчення нового навчального матеріалу. /*логічно-інформаційна*
- Розвивати хронологічну компетентність (на основі основних дат зазначеного періоду) /*хронологічна*
- Розвивати вміння працювати з візуальними джерелами, аналізувати їх (ілюстрації підручника)/ *аксіологічна*
- Розвивати економічну компетентність на прикладі економічного розвитку західноукраїнських земель / *економічна*
- Розвивати математичну компетентність на основі обчислення статистичних даних / *математична*
- Розвивати комунікаційну та мовленнєву компетентність шляхом усних відповідей. / *мовленнєва, комунікаційна*
- Розвивати просторову компетентність за допомогою карти /*просторова*

- Розвивати вміння працювати з візуальними джерелами (відео) / *культурна*
- Формувати історичну свідомість; / *аксіологічна*

виховна:

- Виховувати розуміння важливості знання економічних процесів в історії / *громадянська*
- Розвивати здоров'язберігаючу компетентність (на прикладі аграрного перенаселення) / *здоров'язберігаюча*
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей та міркувань; / *мовленнєва*
- формувати інтерес до історії на основі історичних подій (будівництва залізних доріг, створення промисловостей). / *громадянська*
- виховувати активну життєву позицію; / *здоров'язберігаюча*
- виховувати почуття поваги до історії своєї країни та свого краю. / *громадянська*

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: Історія України: підруч. для 9 класу загальноосвіт. навч. закладів/Гісем О.В., Мартинюк О.О. — Харків: Вид-во «Ранок», 2017. — 287с., ілюстративний та дидактичний матеріал.

План уроку

1. Що ж таке Покуття?
2. Соціальна складова Покуття.
3. Створення фабрично-заводських центрів в краї.
4. Еволюція сільського господарства.
5. Розвиток транспорту та торгівлі.

Д о з а ч а с у	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 х в	І. Організаційний	Привітання з учнями. Перевірка присутніх. Перевірка готовності учнів до уроку. Побажати учням гарного настрою, нових знань та відкриттів.		
4 х в	ІІІ. Мотиваційний етап	https://www.youtube.com/watch?v=INZGkiPrthk&t=44s Покуття – мальовничий куточок на Галичині. Один з найбільш самобутніх та мальовничих регіонів західної України. Це наш край, наша		

		Мала Батьківщина. Тому знати його історію є наш обов'язок/ <i>інформаційна</i>		
2 х в	IV. Актуалізаційний етап		Яку епоху ми зараз вивчаємо? (Горчак) Які характерні риси цього періоду? (Задорська)	<i>Хронологічна</i> <i>Логічна</i>
2 5 х в	V. Етап вивчення нового матеріалу	1. Що ж таке Покуття? Історико-географічний регіон Покуття в кінці XIX – на початку XX ст. У сучасному територіальному поділі України він охоплює такі землі: у своїй східній частині – території до межириччя р. Прут і Черемош; північною межею, як правило, вважають р. Дністер; південна (південно-східна) межа – Чорногірський хребет або перехідна передгірська зона Карпат; західна частина – межириччя Бистриці Надвірнянської і Бистриці Солотвинської. До Покуття належать землі південно-східної Івано-Франківщини, зокрема, Коломийський та Івано-Франківський райони. 2. Соціальна складова Покуття. В переважній більшості населення Покуття було сільське. Як і більша частина Галичини цей регіон є аграрним. Однак окрім сіл Покуття може похвалитись низкою міст. Найбільшими покутськими містами на зламі XIX–XX ст. були Коломия, де приріст населення різко збільшився з 23 тис. до 42 тис. чоловік, в Снятині 11 тис. осіб, Тлумачі 5783 особи, Городенці 4255 осіб та ін. Більшість населення покутських міст становили поляки та євреї. У Коломії наприкінці XIX ст. українці становили лише 20% населення міста. У Городенці та Снятині вагома частка населення були вірмени, але в Австрійський період відбулось їх стрімке злиття з поляками. Місцеві русини-українці були третьою за чисельністю етнічною групою в містах Покуття. Однак, враховуючи той факт, що євреї спілкувалися, як		Як ви вважаєте, чому в містах переважна більшість населення були не українці?(Окун) <i>Аксіологічна</i>

	і поляки, переважно польською мовою, україномовні міщани становили зано меншу кількість міських жителів покутського регіону, ніж польськомовні. Це було дисонансом до місцевого селянства, в абсолютній більшості українського. У 1880 р. міське населення становило 23,4 % від загальної кількості жителів Коломийського повіту. Співвідношення за національною ознакою було таким. Міщани-українці становили найменшу частку в Коломий, як і у Станіславі (18,2 % і 14,8 % відповідно). Вірмени й німці у відомостях перепису 1880 р. вже навіть окремо не виділені, а віднесені в графу «інші», де вони становили в середньому 4 %. Натомість більшість жителів покутських міст становили євреї і поляки, у відсотка відповідно 51.9% та 25.8% станом на 1880 р. Така динаміка більш-менш збереглася до початку Першої світової війни і розпаду Габсбурзької монархії. 3. Створення фабрично-заводських центрів в краї. На Покутті в другій половині XIX – на початку XX ст. набуло розвитку промислове виробництво. Однак промисловість краю, як і всієї Галичини, мала значною мірою дрібний, кустарно-ремісничий характер. Повільний розвиток промисловості в краї можна було пояснити низкою причин: конкуренцією з боку високоіндустріальних центральних і західних провінцій імперії, негативним впливом великих землевласників, несприятливою політикою австрійського уряду, браком капіталів, які оберталися переважно у сфері торгівлі й лихварства. Однак після ліквідації кріпацтва (1848 р.) в умовах становлення капіталізму, буржуазно-ринкових відносин в останній третині XIX – на початку XX ст. визначилися основні напрямки розвитку фабрично-заводської промисловості Покуття –	Чи можна вважати, що в цей період відбувалося ополчення міст?(Добровольська)	Логічна
--	---	---	----------------

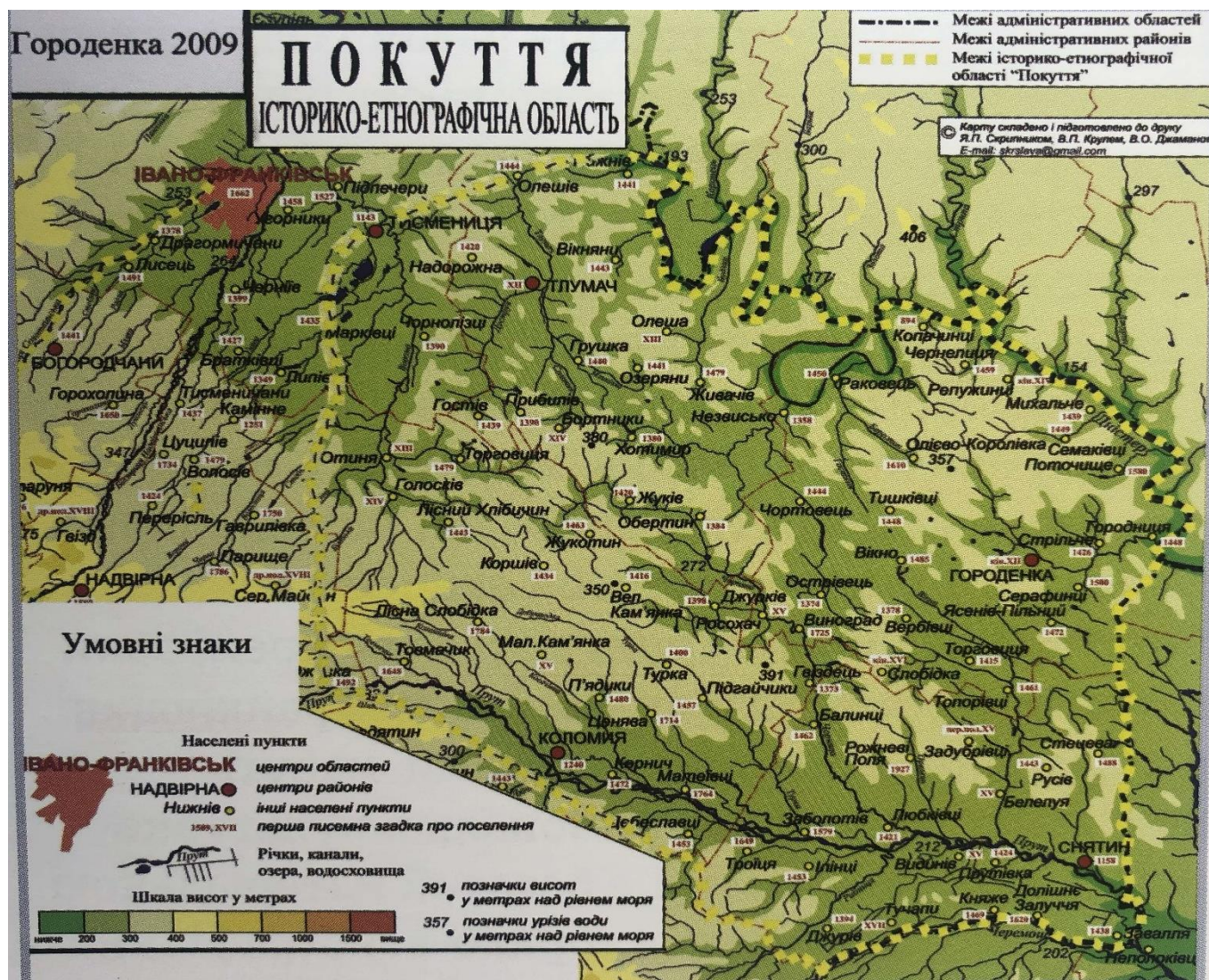
	броварство, гуральництво та тютюнове виробництво та ін. Фабрично-заводська промисловість на Покутті відіграла важливу роль у розвитку регіону, забезпечуючи економічне зростання, збільшення продуктивності та розвиток міст та інфраструктури. Фабрики і заводи призвели до зростання населення в містах регіону, таких як Коломия, Тисмениця, Снятин, Тлумач, Городенка, Обертин, Заболотів та ін. Розширення промислових підприємств також вимагало покращення інфраструктури, зокрема будівництва доріг та залізничних ліній, про піде мова пізніше. 4. Еволюція сільського господарства. У другій половині XIX століття сільське господарство на Покутті пройшло значні зміни, пов'язані з розвитком технологій, змінами власності та соціально-економічними процесами. Впроваджувалися нові технології, такі як використання парових машин на вугіллі, удосконалених знарядь праці. Водночас збільшувалося використання хліборобських машин і техніки, що дозволяло збільшувати виробництво і підвищувати ефективність господарства. Після ліквідації кріпосного права земельні володіння на Покутті переживали зміни. Великі земельні власники купували землю в малих селян і формували великі господарства. Це сприяло появі великих аграрних підприємств, які використовували нові технології і розвивали сучасні методи господарювання. За часів Австро-Угорської імперії рільництво домінувало в галузі сільського господарства на Покутті. П'ять основних продуктів, важливих для життя і харчування покутян, – це були пшениця, жито, ячмінь, овес і картопля, що вирощувалися в краї. Сільське господарство на Покутті в кінці XIX – на початку XX ст. було основним галуззю економіки та способом життя багатьох мешканців регіону. У другій половині XIX – на початку XX ст. скотарство на Покутті було основним заняттям багатьох селянських сімей. Вони займалися випасом худоби на просторах пасовиськах, що включали луки, галявини та гори. Головним видом худоби була велика рогата худоба, зокрема корови. Скотарство було важливим джерелом проживання для покутських селян. Вони використовували худобу як робочу силу,	Як ви вважаєте, чому саме ці п'ять культур були найпоширеніші на території краю? (Николайчук)	Логічна
--	--	--	----------------

	а також отримували прибуток від продажу молока, м'яса та інших тваринних продуктів. капіталістичний розвиток сільського господарства на Покутті в другій половині XIX – на початку XX ст. був зумовлений промисловим переворотом, науково-технічним прогресом і початком впровадження в процеси господарства машинної техніки. Це дало поштовх до автоматизації сільського господарства, підвищення продуктивності праці та товарності, тобто виробництва на продаж. 5. Розвиток транспорту та торгівлі. Залізничний транспорт на Покутті в XIX столітті відігравав важливу роль у розвитку регіону, забезпечуючи зв'язок з іншими регіонами, покращуючи торгівлю, промисловість, міграцію праці та розвиток туризму. Варто також звернути увагу на той факт, що з розвитком транспортного сполучення на Покутті активніше почала зростати торгівля, оскільки транспортні шляхи забезпечили налагодження торговельних зв'язків. Одним із видів соціальної мобільності українського селянства в Галичині XIX ст. була торгова мобільність, що виражалася в активній торгівлі різними продуктами місцевого виробництва, які реалізувалися їх виробниками в регіоні та за кордоном – в інших провінціях Габсбурзької монархії Активна розбудова транспортних сполучень і розвиток торговельно-економічних відносин на Покутті в другій половині XIX – на початку XX ст. прямим чином вплинули на процеси урбанізації та розбудови міст. У цей період спостерігається активна забудова і розвиток промислової та житлової інфраструктури найбільших міст покутського регіону – Коломиї, Тисмениці, Снятина, Городенки, Тлумача, Обертина, Отнії та ін., розширення стаціонарної магазинно-крамничної торгівлі, що поступово приходить на зміну ярмарковій, розбудова залізничних шляхів, пошук та оптимізація водного сполучення. Особливий вплив на економічний розвиток Покуття мало залізничне будівництво після того, як до ладу стала перша залізниця зі Станіславова до Чернівців у 1866 р., що пролягла через покутські міста Коломию, Отинію, Снятин, Тисменицю, Заболотів.	Люди використовували худобу як робочу силу і як джерело молока. А що можна сказати стосовно м'яса, чи могли селяни дозволити собі його?(Лашта) Які залізничні шляхи західної України Ви можете назвати?(Чумашова)	<i>Логічна</i> <i>Інформаційна</i>
--	---	---	--

8 х в	VI.Систематизація знань		<u>Робота в парах</u> Клас ділиться на 3 групи. Кожна група має своє запитання. Учні використовуючи інформацію озвучену на уроці, а також інтернет ресурси, повинні дати відповідь на запитання. 1. Чому в структурі населення краю була настільки велика кількість євреїв та поляків? Відповідь обґрунтуйте. 2. Які промислові центри Покуття ви можете назвати? Чому саме в цих місцях розвивалась промисловість? 3. Як пов'язане транспортне сполучення та торгівля краю з економічним розвитком Покуття?	інформаційна
3 х в	VII. Висновки	Отже, становище Покуття в цілому не сильно відрізнялось від становища інших західноукраїнських земель. Воно стало сировинним придатком Австро-Угорської імперії. Однак друга половина XIX ст. характеризується розвитком промисловості, індустріалізацією та покращенням методів обробки землі на Покутті. Регіон почав поступово розвиватись. Навіть враховуючи міграцію населення в інші країни, населення регіону зростало стрімкими темпами		
1 х в	VIII. Домашнє завдання		1. Повторити матеріал попередніх тем. 2. Підготуватись до контрольної роботи	

Покуття

Історико-етнографічна область

Джерело: Що таке Покутський край?: веб-сайт. URL:

<https://dzerkalo.media/news/scho-take-pokutskiy-kray>

Городенка
Загальний вид. Кінець XIX ст.

Джерело: Загальний вид: веб-сайт. URL:

<https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/2654>

Тютюнова фабрика в Заболотіві. Кінець XIX ст.

Джерело: Тютюнова фабрика у Заболотіві: графська ресторація, власний зоопарк і нинішні руїни: веб-сайт. URL:
<https://kl.informator.ua/2023/02/26/tyutyunova-fabryka-u-zabolotovi-grafska-restoracziya-vlasnyj-zoopark-i-nynishni-ruyiny/>

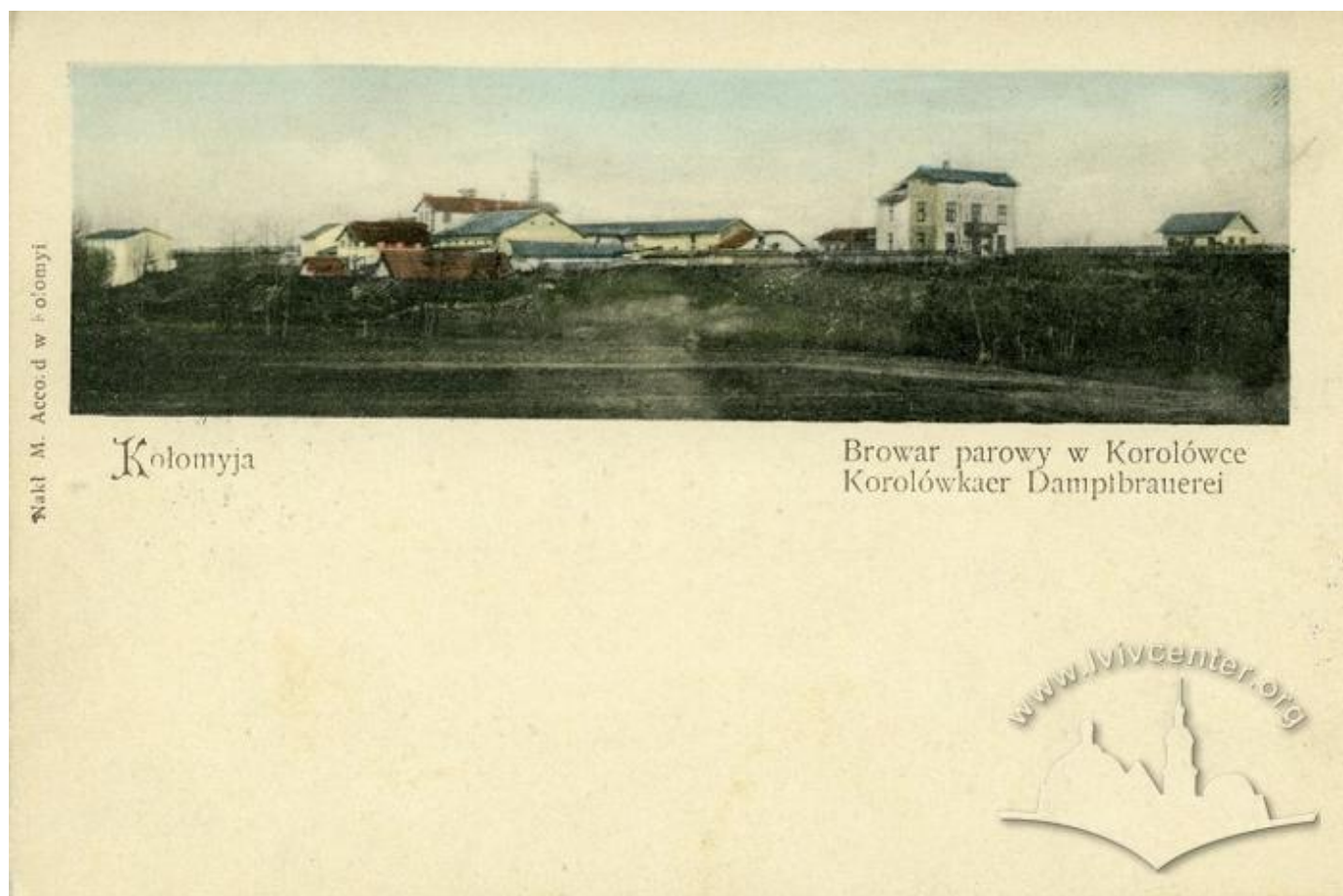
Коломия.

Вулиця Ягелонська

Джерело: Коломийськими вулицями з Енциклопедією Коломийщини:
проспект Відродження. ФОТО: веб-сайт. URL:
<https://dzerkalo.media/news/kolomiyskimi-vulitsyami-z-entsiklopedieyu-kolomiyschini-prospekt-vidrojdennya-foto-37207>

Парова броварня в Королівці

Джерело: Центр міської історії. Парова броварня в Королівці: веб-сайт.
URL: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/2960>

Міст на Пруті. Кінець XIX ст.

Джерело: Центр міської історії. Міст на Пруті: веб-сайт. URL:
<https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/2949>

Снятин
Панорама міста

Джерело: Центр міської історії. Панорама міста: веб-сайт. URL:
<https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/3221>

[illegible]

Джерело: Центр міської історії. Казначейське управління: веб-сайт.
URL: <https://uma.lvivcenter.org/uk/photos/2968>

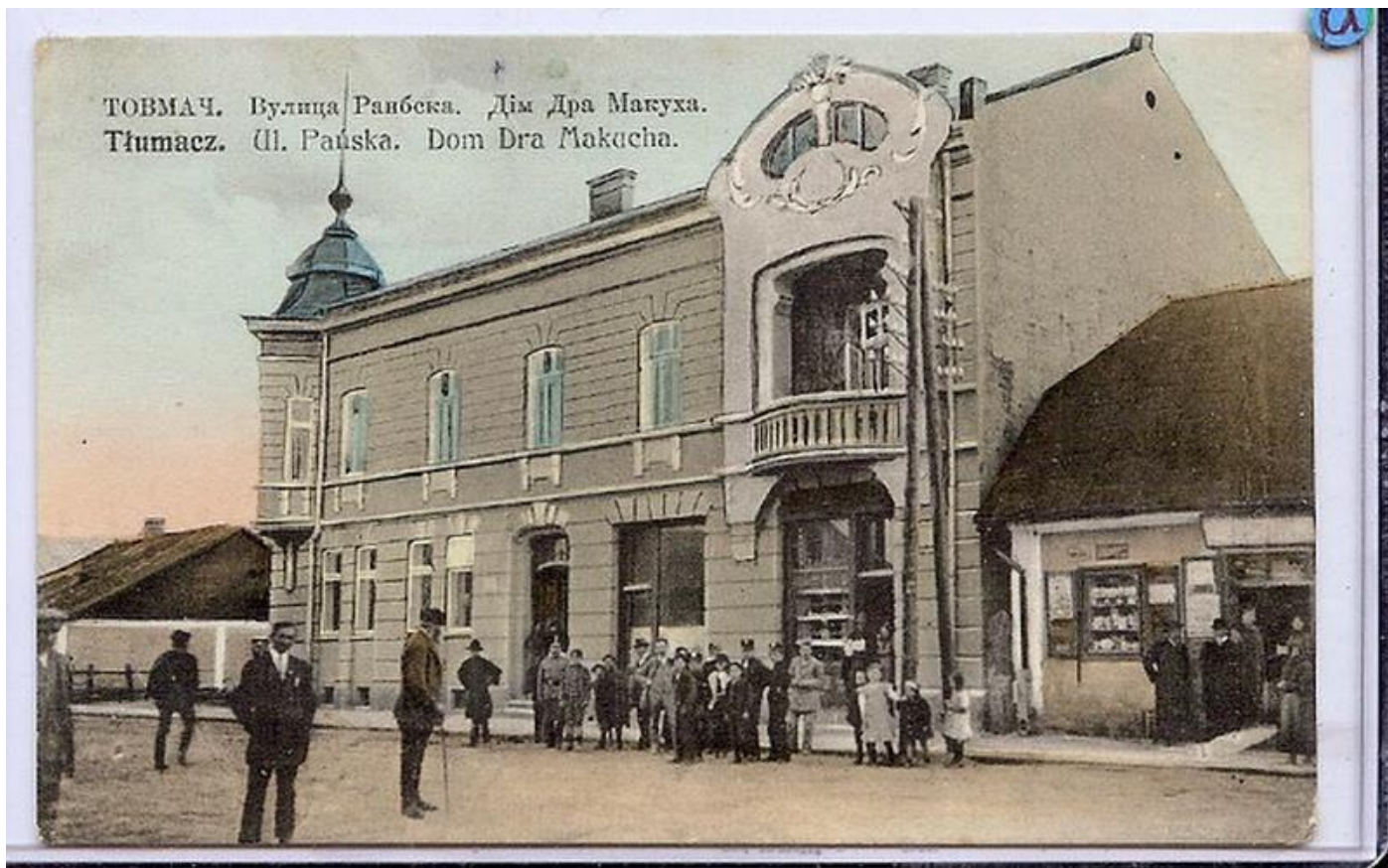
Тисмениця
Костел і Монастир. Кінець XIX ст.

Джерело: Історія міста. Тисменецька центральна міська бібліотека: веб-сайт.

URL:

<http://tismenitsa.if.ua/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B0/>

Товмач**Будинок Івана Макуха в м. Тлумач**

Джерело: Адвокатська доба. Чому в Галичині було найбільше юристів серед провінцій Австро-Угорщини: веб-сайт. URL: <https://report.if.ua/istoriya/advokatska-doba-chomu-v-galychyni-bulo-najbilshe-yurystiv-sered-provincij-avstro-ugorshchyny/>